

İNSANLIĞIN UZUN SOLUKLU TECRÜBESİ DİN-MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ

Mevlüt ALBAYRAK*

Özet

Bu çalışma şu sorulara cevap bulmayı amaçlamaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyıl yeni bir çağın başlangıcı olarak kabul edilebilir mi? Bu yüzyılda din ve milliyetçilik arasında bir ilişki söz konusu edilebilir mi? Bu sorular etrafında çalışma, "Din ve Milliyetçilik küresel bir temel üzerinde birlikte hareket ediyorlar. Dindar olan insanlar aynı zamanda daha milliyetçi oluyorlar" hipotezini değerlendirmeye almaktadır.

Anahtar kelimeler: din, milliyetçilik, huntington

Longterm Experience of human being -Relationship between Religion and Nationalism

Abstract

History shows a bewildering variety of religions, cults, sects, denominational developments, and spiritual movements of every sort. Taken together, the world's religions reflect the geographic, social, and linguistic diversity of the planet itself. This essay aims to answer the following questions. Can this century we live in be accepted as the beginning of a new century? In this century can there be a relation between religion and nationalism? This study tries to evaluate the hypothesis of "religion and nationalism are acting together on a global basis and religious people are also more nationalist than others" according to the answers given to the above questions.

Key words: religion, natioanlism, huntington.

---

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı Başkanı.

Yüzyılların ötesinden Lucretius'un, "din büyük kötülükleri ikna edebilirdi" sözü, geçmiş dönemlerden çok günümüzde daha fazla anlam içermektedir. Dışlayıcı bir ön itikatla, yaşadığı kültürel gerçekliği tek hakikat olarak kabul edenler, günümüz dünyasında başka hakikatlerin de var olabileceğini kabul etmemekte direnç gösteriyorlar. İnsanlık için birlikte öğrenerek, birlikte uygulamanın imkanlarını aramak zor ya da imkansız geliyor olmalı ki, hep çatışmaların arkasından yeniliği izlemek daha kolay ve doğal kabul edilebiliyor.

Bu kısa girişten sonra çalışmanın iki konu ilgi alanına aldığını söyleyebiliriz. Birincisi 11 Eylül 2001 tarihi yeni bir çağın doğuşu olarak kabul denebilir mi? sorusuna cevap arama çabasıdır. Bu soru, stratejistlerin yoğun baskılarının ve yönlendirmelerinin yanı sıra, toplumbilimci, felsefeci ve ilahiyatçıları da harekete geçirmektedir. Bir bilim adamı olmaktan çok bir propagandist olarak kabul edilen Huntington¹ başta olmak üzere bir çok Amerikalı bilim adamı ve düşünür, mesela Bernard Lewis, 11 Eylül saldırısının Amerika'nın milli kimliğini güçlendirmesi için bir fırsat doğurduğunu, Amerikalıların kendilerini kültür ve dinle tanımladıkları yeni bir çağı başlattığını iddia etmektedirler.

İkinci olarak S. Huntington'un *Biz Kimiz?* isimli çalışmasında ve değişik yerlerde vurguladığı bir olguluğu, yani Amerika'nın dini ve milli kabulünün Amerikanizm açısından ele alınışını sorgulamaktır. Bu görüşte iddia edildiği gibi Amerika'da ve dünyanın bir çok yerinde yeniden yükselen bir değer olarak din ve milliyetçilik günümüz insanına ne söylemeye çalışmaktadır. Bu çalışma din ve milliyetçilik arasında kurulan doğrudan ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlarken, din ve dindarlığın Amerika'yı diğer dünya ülkelerinden (özellikle Avrupa) ciddi anlamda ayırmakta mıdır? sorusuna da yönelmektedir. Huntington'un temel vurgusu şu önermedir. Bu önerme aynı zamanda çalışmamızın hipotezini oluşturmaktadır.

"Din ve Milliyetçilik küresel bir temel üzerinde birlikte hareket ediyorlar. Dindar olan insanlar aynı zamanda daha milliyetçi oluyorlar" (Huntington 2004, s. 17; Huntington 2004b, s. 365).

Huntington'un bu hipotezini ele alırken, onun önceki çalışmalarına da atıfta bulunulacaktır. Bu özellik sosyal bilim araştırmalarında kaçınılmazdır. Konuyu ele alış, metot, varsayımlar, değerlendirmeler bir bütün olarak incelenmelidir. Foreign Affair'in 1993, Yaz döneminde yayınlanan "*Medeniyetler Çatışması mı?*" isimli makalesinde Huntington, "*medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacaktır*" (Huntington 1995, 14) teziyle başlıyor. Ona göre şayet bu çatışma gerçekleşirse, "*bundan sonraki dünya savaşı, medeniyetler arası bir savaş olacaktır*" (Huntington 1995, 30). Din ve Milliyetçilik arasında kurulan bir ilişkinin tutarlı ve uygulanabilirliği Huntington'un bu tezinden bağımsız ele alınamaz.

---

¹ Dikkat çekici bir yaklaşım olarak gördüğüm için bkz. Nuray Mert, "Huntington, ciddi bir düşünür falan değil, "siyaset düşünürü" diye lanse edilen bir propagandist," diyor. "*Din Siyasete Alet Ediliyor*," Radikal, 26. 05. 05, s. 6.

Burada ele aldığımız teze yardımcı olacağı düşüncesinden hareketle, Türk tarihinin büyük toplumbilimcisi İbn Haldun'un asabiyet (Milliyetçilik, bunun modern bir kavram olduğunun bilincinde olarak) teorisine de yer yer dikkat çekerek din ve milliyetçilik arasında doğrudan bir ilişkinin varlığını ortaya koymaya çalışacağız. Hıristiyanlık, İslam ya da başka bir dini gelenek olarak din, milliyetçilik hakkındaki hükümleri etkiler ve harekete geçirir. Çalışmamız dinin bu özelliğini yerel ve uluslar arası politikanın işlevliliğindeki rolünü de dikkate alarak doğrulamaya çalışmaktadır.

21. yüzyıl bir din çağı mıdır? sorusu ilahiyat bilimi açısından fazla dikkat çekicidir. Ancak stratejik açıdan bu soru çok daha ciddi araştırmaları gerektirmektedir.

“11 Eylül ideoloji ve ideolojik çatışma açısından 20. yüzyılın sonunu ve insanların kendilerini öncelikle kültür ve dinle tanımladıkları yeni bir çağın başlangıcını çarpıcı bir şekilde simgeledi. Bugün ABD'nin gerçek ve potansiyel düşmanları, dinin yönlendirdiği Militan İslam ve ideolojik olmaktan bütünüyle uzak Çin milliyetçiliğidir” (Huntington 2004b, 340).

Bu cümlelerin ön kabulü bir çağın sonu, yeni bir çağın başlangıcı vurgusudur. Buna göre ideolojilerin ve tarihin sonu tezleri burada bir daha karşımıza çıkmaktadır. İdeolojiler çağı bitmiş ve onun yerine din ile tanımlanan bir çağ başlamıştır ya da başlamaktadır. Burada bir geri dönüş, diğer bir ifadeyle spiral bir dönüş söz konusu edilmektedir. Aslında biten ya da bitirilen bir şey söz konusu değildir. Biten Amerika açısından rakip ve düşman bir ideolojinin sonudur, başlayan ise yine Amerikanın kendi tanımladığı kavramlar örgüsü içinde yeni bir din çağıdır. Çünkü Amerika açısından, ya da stratejistlere göre Din, çağımızda bir uyanışı yeniden ve daha canlı ve entelektüel bir tarzda yaşarken, İslam'ın bu uyanışta canlı kalması bir derece problem olarak dikkat çekmektedir. En azından bu soğuk savaş sonrası Amerika için böyle olduğu görülmektedir.

İbn Haldun'un (1332-1406) topluluk otoritenin ve devletin kaynağını asabiyet (modern anlamda milliyetçilik) olgusunda yattığı iddiası, yeni söylemi kavrayabilmemiz açısından bir başlangıç noktası sunmaktadır. Milliyetçilik mi dini harekete geçiriyor, din mi Milliyetçiliği doğuruyor? sorusu, daha çok modern dönemle ilgili bir soru olarak kabul edilse de, bunun tarihin her döneminde mümkün olabileceğinin kabul etmeliyiz. Günümüzde böyle bir sorunun canlı tutulmasında, büyük oranda, dünyanın en gelişmiş ülkelerini hedef alan terör olayları etkili olmaktadır. Akademisyen ve gazete köşe yazarı Şahin Alpay, *“Milliyetçilik Dini Sömürüyor”* isimli köşe yazısında, ABD'nin Chicago Üniversitesinden Prof. Pape ve ekibinin intihar eylemleriyle ilgili çalışmasından hareketle şu sonuca ulaştığını yazmaktadır.

“Savunulananın aksine intihar saldırılarının radikal İslamcılık ile fazla bir ilgisi yok... Dünyanın her yerindeki intihar saldırılarının itici gücü, dini

inançlar değil açık ve net bir stratejik hedef: Yabancı orduların vatan sayılan topraklardan çekilmesini sağlamak.”²

Toplumbilim açısından bu yorumlama doğru olabilir. Ancak dini inançların Milli duyguları yoğunlaştırmadığını, aksine dini istismar ettiğini büyük harflerle söylemek fazla iddialı görünüyor. Din, Milli duyguları harekete geçirebilir. Dinin emirlerinin yerine getirilmesi, özellikle İslam açısından, birinci derecede özgürlüğü temel almaktadır. Özgürlüğün olmadığı bir toprak parçasında insani değer ve erdemlerin gerçekleşmesi söz konusu edilemez. Bu bakış açısından Milliyetçilik de kültürün bir unsuru olarak dini duygu ve düşünceleri harekete geçirir. Din, modernitenin ürünü modernizmle birlikte kaybettiği güç ve yaşamlık etkisine yeniden kavuştuğu gerçekçi bir değerlendirmedir. Bu “yeniden” tanımlama, Milliyetçilik duygusundan bağımsız olamaz. Yabancı ya da düşman güçlerin bir ülke toprağından çekilmesini sağlamak noktasında din ve milli duygular birlikte, bir bütün olarak hareket ederler. Dindarlık ve milli duyguları canlı olmak bir insan sorunudur ve yaşamlık değeri vardır. Din ve milliyetçilik bu anlamda insan hakları uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Terör olarak isimlendirilen sorun, sadece uygulanan metodun insanlık suçu sayılabilecek boyutunda ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Ancak ülkesi düşman güçler tarafından işgal edilen insanların uluslar arası hukuk kuralları içinde mücadele etmelerini beklemek için, öncelikle hukuk kuralları içinde ülkelerinin işgal edildiğinin rasyonel bir açıklamasının olması gerekmektedir. Günümüzde sömürgeci emperyalizm, isim değiştirerek küreselleşme maskesi takmaktadır. Bu isim ve uygulama ise, Makyavelist bir yaklaşımla her şeyi mubah görmektedir. İntihar bombacılarını sorgular ve yargılarken, onların argümanlarının yanlış olduğunu değil, niçin bu yola başvurduklarını incelemek rasyonel ve tutarlı bir yol olacaktır. Bu insanlar kendi öz vatanlarında yabancı konumuna sokulmuş ve yalnızlığa itilmişlerdir. Yukarıda öne sürülen tez doğru kabul edilirse, dinlerinin onlara verdiği yönlendirici duygu ile vatanlarını ve geleceklerinin kurtarmaya çalışmaktadırlar.

Din ya da başka bir dünya görüşü insanları yanlış ve eksik eğitimle, insanlık için felaket olarak tanımlanabilecek sonuçlara götürebilir. Bu yanlışlığı tek başına dine ve o dine inananlara kesmek, bir insan hakları sorunu doğurur. Günümüz dünyasında din, modern dünyada bir yalnızlık yaşamıştır. Türkiye açısından da sorun, din eğitiminin resmi kurumlarda daha rasyonel ve tutarlı bir biçimde yapılması için çaba sarf etmek yerine, bu eğitimi yasaklamaya gidilmesi ve böylece de cemaatlere meşru zemin hazırlanmasından kaynaklanmaktadır.

Din insanlık tarihinde serüvenini tamamlamış mıydı?

Dinin insanlık tarihinde serüvenini tamamladığı iddiası, pratikte çok ciddi yanılgılara işaret etmektedir. Günümüz dünyasında dinin ve dini değerlerin bir kenara itildiği, kısmen doğrudur. Din bilgikuramlık (epistemolojik) gerekçelerle, dünya hakkındaki bilgimizin merkezi

² Şahin Alpay, “Milliyetçilik Dini Sömürüyor,” Zaman Gazetesi, 30. 07. 2005.

şartlarından birini oluşturmuyor. Dünyayı tanımlamada “dine gerek kalmadığı” vurgusu aslında kendi içinde bir çağrışıma dile getirmektedir. Bilim çağında dinin yeri, bireyin Tanrı inancının günümüzde nasıl ifade edilebileceği, bilimsel dünya görüşü ile bir dine iman eden birinin dünya görüşünün birbiriyle nasıl uyulaşabileceği/ uyulaştırulabileceği, çağdaş bilimin ürünleriyle insan ve dünya hakkındaki fikirlerimizin nasıl etkileşim içinde olduğu, insan hayatının anlam ve amacının bilimin keşfettiği ve bize ‘gerçek’ diye sunduğu dünya anlayışının tanımlanması ve uygulamaya sunulmasında hangi çeşit tecrübelerle sahip olduğumuz vs. soruları modernizmin biçimlendirmeye çalıştığı hayat tarzında kaçıp kurtulamayacağımız kadar ‘bizleşmiştir.’

Kant’ın dine bir yer bulma çabası ve onu sınırlı bir alana hapsedmesi, dinin bir fenomen olarak hayat içindeki yerinin yanlış tanımlanmasına yol açmıştır. Din, salt fikri inançlar veya soyut düşüncelerden oluşmaz. O inananlarına bir yaşam tarzı sunar. Her dini topluluk bireylik tecrübenin, topluluk ritüelin ve etik ilgilerin ayırıcı geleneğine sahiptir. Aynı zamanda din bireylik hayatın dönüşümünü amaçlar. Diğer bir ifadeyle, “Dini gelenekler temelde pratik ve normatif birer yaşam tarzıdır. Öyküler, merasim ve dini pratikler, bireyleri ortak belleğe, tavırlara ve yaşam stratejilerine sahip topluluklara bağlamaktadır. Bir başka yönüyle dinin asıl amacı bireyde dönüşümün gerçekleştirilmesini” (Barbour 2003, 1, Borbour, 2004, 43) sağlarken, topluluk dönüşümü de beraberinde kazanmayı hedeflemesidir.

Din ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için din felsefecisi Ninian Smart’ın dini tanımlamak için ortaya koyduğu yedi (7) boyutu tekrarlayarak, modern dünya gerçekliğinde din ve milliyetçilik arasındaki bağı değerlendirmeye çalışabiliriz. Smart’ın bu 7 (yedi) boyutu şunlardır. Öğreti, mit, etik, ibadet (ritüel), sosyal tecrübe, bireylik tecrübe ve maddi donanımlar. Donanımlara camiler, Kiliseler, özel giysiler, semboller vs. girer (Smart 1987, 70). Ulus fikri bu boyutlarda vücut bulmaktadır. Her millet, modern mit/ler, yani tarihe, okul ve üniversitelerinde öğretilen tarihe sahiptir. Mit, kahramanlar ve başka kutsal kahraman ve figürleri gerektirir; mesela şairler, büyük bilim adamları, sporcular. Her milletin ritüelleri vardır. Bayrak kullanımı, milli marş, spor müsabakalarıyla ilgili başarılar, şehitler için düzenlenen anma günleri, geçit törenleri vs. her millet vatandaşlık ahlakını aşılır, vergi vermenin kutsallığını vurgular, düşmana karşı hazırlıklı olmanın bilincini yerleştirir, oy vermenin bir vatandaşlık görevi olduğunu ve doğru çalışmanın erdem olduğunu söyler ve uygulatır. Her milletin kardeşlik duygusu, gurur duyma gibi tecrübeleri aşılır ve ona odaklanır. Her millet bir çeşit ruhban sınıfı gibi çalışan bir devletle vücut bulmuştur.

Buna göre milliyetçiliği, modern anlamda din kendi açılımı olarak görebiliriz. Milletlerde din ve devlet arasındaki ilişki değişik olabilir. Bu ilişkide sorun gibi gösterilen seküler kavramına verilen anlamdır. Bu kavramı hem bir devletin yönetimini dini olmayan anlamında, hem de seküler devlette dini inancın bir olumsuzluk oluşturmayacağı anlamda kullanarak, ortaya çıkabilecek problemi ya da problemleri aşabiliriz (Smart 1987, 71).

Milliyetçilik modern bir ideoloji olmasına rağmen, milliyetçiliğin özel bir formu gelenekli dinin unsurları içinde yer alabilir. Bu hem dini olana, hem de maddi olana katılır. Milliyetçiliğin dini olabileceğini savunan Smart, adı geçen yedi boyuttan öğreti boyutunu ayrı tutmaktadır (Smart 1987, 74). Ancak İslam açısından bakarsak, “vatan sevgisinin imandan olduğu” hükmünden hareketle, şehitlik kavramının rasyonelleştirilmesi bir öğreti çabasıdır. Vatanın kutsallığı bir öğretinin nesnelleşmiş halidir. Tanrı inancı, İlahiyatçı Paul Tillich’in ifadesini kullanarak söylersek, “sizin toplumunuz mutlak ilginin toplumdur” (Smart 1987, 75) vurgusuna inançtır. Milli kimlik sizi siz yapan temel unsurdur. Kimlik ve karakter arasındaki ilişki açısından bakarsak, inançlarımız neyse, karakteriniz de o olur. Diğer bir ifadeyle milli kimlik ile karakter arasındaki ilişki, karakterin başka kültürlerden insanlarla aramızdaki ilişkide de etkin olduğunu kabul etmemize yol açar. İnsan karakteri, içinde yaşadığı dünya ile nasıl bir bağlantı kurabileceğinin nesnellliğini eylemde gösterir.

Yazıda, dinin birey ve toplum hayatındaki belirleyici rolü ve etkisine vurgu yapmanın sebebi, ‘11 Eylül 2001’den sonra’ önermesinde insanların daha dindar ve daha fazla milli hassasiyet gösterdikleri iddiasında, dinin bir kenara itilemeyeceğinin kısa bir girişini sunmaktır. Nitekim S. Huntington, din ve milliyetçilik arasında doğrudan bir ilişki kurarak İbn Haldun’un asabiye teorisini 11 eylül aracılığıyla güncelleştirmektedir. Huntington’a göre “daha dindar olan insanlar aynı zamanda daha Milliyetçi olabiliyorlar” (Huntington 2004b, 365).

Tarihi Yardıma Çağırarak

Türk tarihinin büyük siyaset felsefecisi ve toplumbilimcisi İbn Haldun’a göre her devletin gelişmesi beş aşamayı içerir. (1) Göçebelerin, istila ettikleri ülkeye yerleşmeleri, (2) yenilen halkların yönetilmesi, bireylik iktidarın kurulması ve iş hayatının ortaya çıkması, (3) toprağın işlenmesi, ticaretin gelişmesi ve büyük şehirlerin oluşması, (4) güven ortamı ve devletin denge durumu, (5) verimlilik ve gelişme, iktidarı elinde tutanların israf ve şehvete düşmeleri ve çöküş (İbn Haldun, I/444-447). Bütün bu aşamalar, gelişmiş her devletin temel özelliği olarak kabul edilirse, yeni bir çağın başlangıcı olarak adlandırılabilir günümüzde, din ve milliyetçilik birlikte bu yeni çağı nasıl biçimlendirecektir? Devletlerin belli bir ömrünün olduğu tarihi bir tecrübedir. Temel soru günümüz dünyasında asabiyet/milliyetçiliğin nasıl tanımlanacağı konusunda yer almaktadır.

Onun cümlelerinden okursak; Asabiyet, ya da Milliyetçilik, “bir nesilden gelenlerin bir araya toplanarak bir kuvvet, kudret ve üstünlük sahibi olmaları ve bir ideal etrafında toplanmalarınıdır” (I/373). Milletsiz devlet inşa etme (Fukuyama) düşüncesinin aksine İbn Haldun, “bir nesilden gelenleri” merkeze almaktadır. Milli kimlik açısından bu temeldir. Bu ise toplumbilim ifadesiyle “standart kimlik” karşılığıdır. Dikkat edilmesi gereken nokta, bu nesilde güç ve ideoloji olgularının var olması zorunludur. Güç ve ideoloji bir bilgi sorunudur. Dil, din, gelenek, alışkanlıklar ve kurumluk yapı bu bilginin zihinlik ve mekanlık alt yapısının temelini oluşturur. Bu anlamda ideoloji bir hafızadır.

Asabiyet, diğer bir ifadeyle Milliyetçi duygu ve düşünceler, din ile birlikte bulunmalıdır. “Asabiyet ile beraber bir kimse de Tanrı’nın hüküm ve emirlerini mahluklarına tatbik edeceğini gösteren güzel ahlak, adalet vs. gibi hayır belgeleri bulunursa, o kimse yeryüzünde Tanrı’nın halifesi olmaya hazırlanmış olur” (İbn Haldun, I/364-5). Tarihlik tecrübeler bunu doğrulamaktadır. Din ve Milliyetçilik Batı ve Doğu tarihinde hep el ele ilerlemiştir. Adrian Hastings’in işaret ettiği gibi din çoğu kez Milliyetçiliğin içeriğini tanımlar: “Her etnik yapı önemli ölçüde, dille biçimlendiği gibi dinle de biçimlenir. Avrupa’nın Milli oluşumunu Hıristiyanlık biçimlendirmiştir.” (Adrian, 1997, 185-87, 205). Nitekim günümüzde dindarlık Amerika’yı diğer bir çok batılı toplumdan ayırır. Amerikalılar aynı zamanda ezici çoğunlukla Hıristiyan’dır; bu özellik onları batılı olmayan halkların bir çoğundan farklı kılar. Dindarlıkları Amerikalıların dünyayı iyilik ve kötülük çerçevesinde, diğerlerinden daha belirgin, daha geniş biçimde algılayabilmelerini sağlar.

İbn Haldun’a göre asabiyet, modern anlamda Milli duygu ve heyecanlarla birlikte dini ve dinin uygulamadaki “güzel ahlak, adalet” bir arada bulunursa, insanlık için bir kurtuluş modeli oluşturabilir. “Dine inanma ve boyun eğme asabiyet sahibi (Milliyetçi) olanlar arasında çatışmaları sona erdirir. Din, amaç ve hedefleri bir kılar...” (I/403). Ancak tarihlik tecrübe, asabiyetsiz bir din birliği ve amaç ortaklığını doğrulamamaktadır. Din bireyler arası ve toplum içi dayanışmada etkin olabilir, ancak tamamen birlik ve amacı dine göre açıklamaya çalışmak yeterli ve geçerli bir anlam içermemektedir.

Huntington’a göre 21. yüzyılda “bir din çağı olarak yükseliyor. Kuzey Avrupa dışında her yerde halk rahatlık, destek, teselli ve kimlik için yüzünü dine dönüyor...Bir çok ülkede ulusal kimliğin dinsel çerçevede yeniden tanımlanmasını hedefleyen güçlü hareketler ortaya çıktı. Çok farklı biçimde, ABD’deki hareketler Amerika’nın dinsel köklerini ve Amerikan halkının dine olan sıra dışı bağlılığını anımsatıyor. İncil öğretilerine dayalı Hıristiyanlık, önemli bir güç haline geldi ve Amerikalılar kendi imajları konusunda, büyük oranda, Hıristiyan bir halk oldukları gerçeğine geri dönüyor” (s. 15). Huntington, spiral bir dönüşümde ısrarlıdır. Amerika’nın “dinlik kökleri” ve “dine olan bağlılık” kuramı, Amerika’yı oluşturan Protestan ruhunun yeniden başına dönmesi kavrayışıdır. Bu İbn Haldun’un devletler için tanımladığı son noktaya, yani “yok oluş” sürecine karşı bir tezdır ve tamamen ırkçıdır. Bunun uygulamalarını en azından *ku klux klan* ve benzeri örgütlerin teori ve uygulamalarından gördük.

Huntington toplumların dine yönelmelerinin temelinde rahat bir yaşam ve kimliklerini koruma gerekçesini görüyor. Dini köklere inme çabası da bu kimliği koruma ve hayata hakim kılmak duygusundan kaynaklanmaktadır. “İncil’e dayalı Hıristiyanlık” Kutsal kitap temelli dünya tasavvuruna dönüşür. Din yeniden kendi kökleriyle tanımlanırken, milliyetçilik de bu tanımlamadan istisna edilemez. Nitekim bu vurgu İbn Haldun’da tanımlanmaya çalışılmıştır:

“Din veya mezhep veya bir devleti korumak gibi bir düşünce etrafında halkı toplamak ve boyun eğdirmek için asabiyet, yani kudretli ve kuvvetli bir kavmin arka olması gerekir” (I/405). Tanrının yeryüzünü imar etmek ve adaleti hakim kılmak için insanı sorumlu tutması ilkesinden hareketle, dinin yeryüzünde adaleti hakim kılabilmesi için milli kimlikler ve ondan kaynaklanan güçlü yapıya ihtiyaç duyması doğal bir yasa olarak kabul edilebilir.

Güçlü devlet kaçınılmaz olarak güçlü Millet demektir ve o milletin sahip olduğu güçlü değerler demektir. Bilgi ve güç, geçmiş dönemlerin olduğundan daha fazla modern hayatın olmazsa olmazıdır. Hayata uygun kavramlar üretebilmenin tek yolu budur.

Asabiyet sahibi, ya da Milliyetçi bir yöneticide “hayır, iyilik ve cömertlik sahibi, küçük kusurları affedebilen cesareti, hayatlarını teminde zorlanalara yardımcı olmak, misafirleri konaklatmak, verdikleri sözleri yerine getirebilen, zayıf ve yetersiz olanları korumak gücünün” (I/365) bulunması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle bu özellikler kaçınılmaz olarak bu insanların Milliyetçi gerçekliklerinin özellikleridir (I/366). Kendi insanına ve milletine saygılı olan, vefa duygusuna sahip olanlar, tüm yaratılmışı tanrılık işareti olarak görür. Bu da milliyetçi gücün insanlık için dinle birlikte hareket etmesi gerektiğinin açık ifadesidir. Doğal olarak bu ilkeyi temele alan bir milliyetçilik tezi, hiçbir şekilde ve ortamda insan hakları ihlali yapmaz, yapamaz. Zaman yenilikleri ve farklılıkları beraberinde getirir. Her dönem kendi gerçekliğini, kendi gerçekleri doğrultusunda tanımlamaya çalışır. Nitekim, “devleti idare edenlerin huyları,” diyor İbn Haldun, “o devletin hallerine göre değişir, bir devredeki hal ve ahlakları diğer devrelerdeki hal ve ahlaklarına benzemez. Çünkü ahlak, bulunduğu çağın halinin mizacına tabidir.” (İbn Haldun, I/).

Amacımız bir İbn Haldun değerlendirmesi yapmak değildir. Tarihin bir süreç içinde olduğunu göstermektir. İbn Haldun’u akıldan çıkarmadan günümüzün en güçlü devletini okumaya çalışabiliriz. Bu güçlü ve bir o kadar da emperyalist devlet Amerika’dır. Amerika farklıdır ve bu farklılık büyük oranda Amerika’nın Anglo-Protestan kültürü ve dindarlığıyla tanımlanır (Huntington, 364). Bu Amerikan ideolojisi, diğer bir ifadeyle Amerikanizmdir. Amerika’nın kendi ülkesi ve devleti için istediği ve kurguladığı din- milliyetçilik ilişkisini, Türkiye için geçerli bir eylem biçimi olarak kabul etmekte midir? Yoksa, cemaat temelli, milli duyguları ikincil duygular olarak gören bir yapılanma mı istemektedir? Bu sorulara doğrudan değil, metin içinde yer yer cevap vermeye çalışacağız.

Daha Dindar Olan Ülkeler Aynı Zamanda Daha Milliyetçidir.

Toplumda daha dindar olan bireyler, aynı zamanda daha milliyetçi olma eğilimindedir. Toplumbilim araştırmaları bunu doğrulayacak kadar fazladır. Huntington buna canlı bir örnek sunmaktadır:

“Amerikalılar ezici çoğunlukla hem Tanrı’ya hem de ülkelerine bağlıdır ve Amerikalıların gözünde bu ikisi ayrılmaz niteliktedir. Dinin her kıtada halklar arasında bağları, bağlılıkları, ortaklıkları ve düşmanlıkları biçimlendirdiği bir dünyada Amerikalıların ulusal kimliklerini ve ulusal hedeflerini bulmak için yeniden dine dönmeleri hiç şaşırtıcı olmayacaktır. Amerika dünyaya dönüyor. Dünya Amerika’ya dönüşüyor. Ve Amerika Amerika olarak kalıyor. Kozmopolit mi? Emperyalist mi? Milli mi? Amerikalıların tercihi bir millet olarak kendi geleceğini biçimlendirecek ve bir de dünyanın geleceğini..” (365-66). Buradaki sıkıntı, Amerikanlaştırma çalışmalarının süreç halinde bir Amerikanizm’e dönüşmesidir. Her izm ise, ‘ötekilere’ ‘zorlanan masum bir dayatmadır.’ Amerikan milliyetçiliği yayılmacı ve emperyalisttir. Her coğrafya için farklı yorumlanmaya ve tanımlanmaya açık bir olgu olarak milliyetçilik, Türk kültürü açısından farklı bir açılımı kabul edebilecek güçtedir. Türk Milliyetçiliği evrensel değerlere açık olmayı insani bir ilke olarak benimser; emperyalizmin de amansız düşmanıdır. Onun temel çıkış noktası, inandığı tek Tanrı inancı, diğer bir ifadeyle “rab’bul alemin olan” yüce Tanrıdır.

Amerikalılar 11 eylülde önce dini gerçeklerin farkında değil miydi? Amerikalılar ve ülkeyi yönetenler 11 eylül 2001 olaylarının tahrip edici etkisinden önce, şu anda yüzyüze geldikleri meydan okumalarla bugün olduğu kadar ciddi yaptırımlik teori ve pratikler üzerinde düşünüp düşünmediklerini tartışma konusu yapmıyorum. Ancak yapılan araştırmalara göre Amerikalılar “din, manevilik, etik, farklılık, çatışma ve birlik” gibi kavramlar üzerinde bugün biraz daha fazla ilgilenmektedirler (Hicks 2003, 11).

Washington’daki Milli Katedraldeki dua servisi, 11 eylül’de ölenlerin anısına farklı dinlerden insanları bir araya getirdi. Bu merasim CNN’de naklen yayınlandı. Washington Post yazarlarından Rene Sanchez ve Bill Broadway’in yazılarının başlığı bu anlamda dikkat çekicidir. “*A Kindship of Grief: With Prayer and Patriotism, a Nation Comes Together.*” *Keder Dostluğu: Dua ve Milliyetçilik, Bir Millet Bir Araya Geliyor.*

Dinin Amerikan hayat ve yönetimindeki rolünü ve etkisini göstermesi bakımından Milli Katedralde yapılan merasim bir çok şeye bir anda dikkat çekmektedir. Ömer Çaha, Amerikan modelini anlamamız için bu merasimin bizlere bir çok ipucu sunduğunu yazıyor. Ona göre bunları beş noktada toplamamız mümkündür. (1) “Din ve onun ulusal sembolü olan Katedral Amerikan toplumunun ve devletin ruhu olarak kabul edilmektedir. En üst düzeydeki kutlama merasimi Tanrı’nın mekanında yapılır anlayışı açıkça gösterilmektedir. (2) Halkın oy desteğine ihtiyacı olan siyaset dünyası değil, aynı zamanda askeri ve sivil bürokrasi de din ile iç içedir...(3) Milli katedralin başında bir zencinin olması eşitlik konusunda sembolik bir gösterge oluşturmaktadır. (4) Ayinde Hıristiyan, Müslüman, Yahudi sırlaması İslam’ın Amerika devleti nezdinde Yahudilikten daha üst bir noktaya geldiğini göstermektedir. (5) Bütün devlet erkanının Amerika düzeyinde en yüksek mekan olarak kabul edilen Katedral’de Tanrı’nın huzuruna çıkması

ve ona devlet başkanı ağzıyla söz vermesi, Amerika'nın Tanrıya karşı sahiplendiği özel misyonu göstermektedir" (Çaha 2003, 41-42).

Merasim, bütün bu yorumlamanın ötesinde dinin tezyinat ve süsü diyebileceğimiz kurumların hala mistik etkileyici gücünü canlı tutarken, dinin birey ve toplum hayatındaki kontrol edici ve insanlığın ortak kaderinde Tanrı inancının asli rolünü vurgulamaktadır. Bu bize dinin, hayatı anlamlı kılma ve onu yönlendirmede bilgikuramlık anlamda dışlanamayacak kadar etkin olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda gelişmiş bir ülkede, dinin stratejik rolüne dikkat çekmektedir. Bu biz Türklerin göz ardı ettiği önemli bir noktadır.

Din yeniden etkin hakimiyetini mi kuruyor? Bu sorunun cevabı yazının bütünlüğü içinde evet, olacaktır. Ancak bu hakimiyet, Amerika'nın yönlendirdiği ve sınırlarını belirlediği bir din ve milliyetçilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda özellikle Türk milliyetçileri, Huntington'un aşağıdaki cümlelerini dikkatli okumak zorundadırlar. Kavramı istediğimiz gibi kullanmak değil, kavramın içinin tarafımızdan doldurulması önemlidir. Kavram üreten ve içini "kendice" dolduran hayata hakim olur. Huntington, *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı* isimli kitabının "Dinin Küresel Dirilişi" alt başlığında "yaklaşık 300 yıldır dinin insan hayatında etkisini zayıflatmış olduğunu" kabul etmektedir. Ona göre;

"20. yüzyılın son çeyreğinde laiklik yönünde ilerleyiş tersine döndü. Din neredeyse küresel bir diriliş sürecine girdi. Batı Avrupa dışında dünyanın hemen her yerinde bu süreç kendini gösteriyor" (2004b, 355).

Huntington'un din ve laiklik arasında yaptığı ayrım dikkat çekicidir. Burada laiklik ile din iki karşı alan olarak sunulmaktadır. Laikliği din karşıtı olarak okumak, Türkiye gibi dini ve milli hassasiyetlerini birlikte oluşturan bir ülkede yanlış ve kasıtlı yönlendirmelere yol açabilir. Huntington'a göre, laiklik insan hayatında dinin yerinin olmadığı vurgusunu yaparken, din, bu olumsuzluk karşısında yeniden "küresel bir süreç" içine giriyor. Bu iki farklı dünya ayrımı, Amerika'nın politik paradigmasıyla uyumludur. Dinin küresel bir süreç içine girmesi, doğal dini hareketlerin kendini ifade etmesi değil, Amerika'nın 'tanımladığı' şekilde gerçekleşmektedir. Her bir tanımlama, kendi içinde bir sınırlamayı beraberinde getirmektedir. Nitekim onun bu süreçten Avrupa'yı istisna tutması dikkat çekicidir. Amerika'nın bizim için tehlikeli olacak dini "cemaatleşme" olayını "din" olarak algılatma çabası, toplumbilim ve ilahiyat açısından kabul edilemezdir. Türkiye bu konuda cemaatleşme, cemiyetleşme ve devletleşme sürecinin argümanlarını eleştirel tarzda ele almanın imkanları üzerinde çalışmalıdır. Cemaatleşme, toplumluk bilincin oluşmasına engel olabilecek güçte olursa, hafızamız ve gelecek kimliğimiz problematik hale gelecektir. Cemaatleşme dini, ritüel alanda güçlendirirken, Milli duygular konusunda pasif kalabilmektedir. Daha ileri düzeyde milli duygu ve hassasiyet, ikincil bir konuma indirgenmektedir. Türkiye'de cemaatleşme, doğal olarak indirgemeci ve milli reflekslere karşı tepkiseldir. Nitekim cemaatleşmenin Türkiye üzerindeki en etkin isimlerinden Gülen'in bir dergide çıkan mülakatı dikkat çekicidir. AB sürecine karşı çıkanları ulusalcı (Milliyetçi) cephe olarak isimlendiren Gülen,

“ölseler bir araya gelmeyecek kimseler ulusal cephe adı altında bir kitlesel dalga oluşturmaya çalışıyorlar,”³ diyor. Diyalog önderi olarak takdim edilen Gülen, aynı kültürel gelenekten gelenlerin bir araya gelmesini çok olumsuz bir yaklaşım olarak değerlendirirken, ötekilerin dini ve dindarları ile diyalogu olumsuzlamaktadır. Bu çelişki, dini duyarlılıktan değil, ideolojik önyargıdan ve Amerikan merkezli bir din anlayışının uygulanmaya çalışılmasıyla ilgilidir. Amerika'nın ürettiği ve 'kendince' tanımladığı “İlimli İslam” senaryosu bu düşüncenin olgusalığa dönüştürülmesidir. Nitekim aynı yerde o şöyle devam ediyor:

“Kimlikleri, söylemleri, hassasiyet ve dünya görüşleri bu derece farklı, üstelik birbirleriyle hiçbir diyalog geliştirme niyet ve isteği olmayan insanlar muvakkatan bir araya geliyor...ulusal cephe adı altında oluşturulmaya çalışılan dalganın sınırları belli değil. Hedefi, niyeti ve çağrı yaptığı hassasiyetler farklı farklıdır. Kemiksiz, kimliksiz ve hedefsiz bir dalga” (Aynı Yer).

Kutsal bir süreç olan kurtuluş savaşında çok farklı renklerin milli direnci göstermek için bir araya gelmelerindeki zihniyet dünyasını anlayamamak ya da anlamamak çabası içinde olmak, bugün AB ya da Amerikanizm'e karşı cephe oluşturanları da anlayamayacaktır.

Dünyanın hemen her yerinde tıpkı ekonomik küreselleşme gibi dini küreselleşme de nüfusun genç kesimiyle ilgilenmektedir. Belki de cemaatlerin en büyük başarısı da bu noktada etkili olmaktadır. Nitekim Huntington,

“Bu ülkelerde en dindar insanlar ille de ileri yaşlardakiler değil, gençler, yoksul köylüler değil, yükselişe açık iyi eğitim almış beyaz yakalılar ve profesyoneller, tıp fakültelerine giden öğrencilerin sınıfa türbanla girerek laik yönetime meydan okuyan Türkiye bu eğilimi yansıtan bir örnek. İki büyük misyoner din, İslam ve Hıristiyanlık tüm dünyada din değiştirenleri kazanmak için rekabet ediyor; en dikkat çekici çabalar ise İslami cephede, köktenci hareketlerde ve Hıristiyanlık cephesinde İncil öğretisine dayalı Protestanlıkta kendini gösteriyor. Protestanlığın Latin Avrupa'da çok büyük etkisi oldu ve şimdi de Afrika, Asya ve eski Sovyet dünyasını etkiliyor” (2004b, 356), diyor.

Bu iddiaların toplumbilimlik geçerliliği ayrı bir tartışma konusudur. Bununla beraber kendini tanımlama ve uygulama alanı olarak din, bireyin ve toplumun birlikteliğinde etkin rol oynamaktadır. Bu politik stratejilerin göz ardı edemeyeceği bir olgudur. Tekrar edersem, bu toplumbilimlik bir olgu olmakla beraber, bireylik anlamda, öznenin “ben merkezlikten” kutsal olana yönelmesinin de bir ifadesidir. Laikliğin dinsizlik olarak kabul edildiği vurgusu, masum bir şekilde geçiştiriliyor. Mesela, Türban ile dinin ve dindarlığın özdeşleştirilmesi, politik bir söylemden öteye bir anlam ifade etmiyor. Din, türbana indirgenerek, parça-bütün arasındaki ilişkiye yer

³ Yeni Aktüel Dergisi, sayı, 14, , 10. 05. 2005, s. 57.

verilmiyor. Türkiye’de dini hareketin Türkiye Cumhuriyetine meydan okuduğu tezi, Huntington’un “dindarlık ve milliyetçilik” arasında kurduğu doğrudan ilişkisini de tehlikeye sokuyor. Onun tezinden hareketle sormaya çalışırsak, şayet, dindarlık milliyetçiliği harekete geçiriyorsa, Türkiye’de cemaatler niçin daha fazla Milliyetçi oluşumların içinde yer almıyor, ya da taraftarlarına Milliyetçi ideolojiyi özümsetmiyor? Bu soru Amerikan örneğinden hareketle cevaplandırılabilir güçte değildir. Felsefi değerlendirme bir tarafa, bu toplumbilim açısından ayrı bir çalışmayı gerektirir. Şu bir gerçek ki, Türkiye’de cemaatleşme artık köylü değil şehirli, okumamış değil üniversitelidir. Biz bu noktada uygulamada dinin Amerika sivil ve politik hayatındaki etkilerini de göz ardı etmememiz gerektiğinin bilincinde olmak zorundayız. 2000 yılı başkanlık seçimlerinde din, merkezi bir etkendi. Büyük olasılıkla Amerikan tarihinde gerçekleşmiş hiçbir seçimde bundan daha merkezi olmamıştı. Dinin oynadığı bu rol dört yönden özel önem taşıyor.

1- Dine dayalı ve toplumsal girişimler için Beyaz Saray’a bağlı özel bir dairenin kurulması daha önceki yönetimlerin aklına gelmeyen örneği görülmemiş bir adımdır.

2- 1990’lı yılların sonlarında yaşanan ekonomik patlama ve ciddi dış tehditlerin yoksunluğu seçime giden süreç içindeki politik mücadelelerde ahlakın merkezi bir rol oynamasına yol açmıştı. Ahlakla ilgili kaygılar, dine odaklanılmasına yol açmıştı. Seçimden hemen sonra yapılan bir kamuoyu yoklamasında Amerikalıların %69’u Amerika’da aile değerlerini ve ahlaki davranışları güçlendirmek için seçilecek en iyi yolun dine daha fazla yönelmek olduğunu dile getiriyordu; halkın % 70’i Amerika’da dinin etkisinin daha da güçlenmesini istediğini söylüyordu (Huntington 2004b, 350/351, 27 dipnot s. 45).

3- Dinin ahlaki çöküşe çare olacağı inancı, doğal olarak, halkın dinsel görüş ve bağlılıklarını kullanılan oylarla son derece ilişkili kılıyordu (s.351).

4- Adayların dinsel inançlarıyla ilgili bütünüyle yepyeni bir tartışma düzeyine tanıklık etti (353).

En sevdiği politik düşünür kim olduğu sorulduğunda G.W.Bush şu yanıtı verdi: “İsa; çünkü yüreğimi değiştirdi. Yüreğiniz ve yaşamınızla İsa’ya döndüğünüzde, İsa’yı kurtarıcı olarak kabul ettiğinizde, o da yüreğinizi değiştiriyor. Yaşamınızı değiştiriyor. İşte bana da olan buydu!”⁴

---

⁴ Bir Türk’ün Paranoya olarak okuyacağı aşağıdaki cümleler Amerikalılar için doğal kabul edilmektedir:

Gazeteci Bob Woodward, kararlarında baba Bush’a danışıp danışmadığını sorduğunda, Bush şu cevabı vermiştir. “Tavsiye alınması gereken doğru baba o değil. Kuvvet kazanmak için gidilmesi, başvurulması gereken doğru baba o değil. Benim başvurduğum daha yüksek bir baba (Tanrı) var” (Milliyet Gazetesi, 08.10. 2005, s. 20).

Bush’la ilgili olarak BBC’deki bir programda Filistinli Nabil Shaath ise Bush’un şu cümleleri sarfettiğini iddia etmektedir:

“Tanrıdan aldığım misyonla hareket ediyorum. Tanrı bana diyor ki, Bush Afganistan’a git, teröristlerle savaş, ben de yaptım. Tanrı bana diyor ki, Irak’taki despotizme son ver, yaptım...Tanrı orta doğuya barış getirmemi istiyor...” (BBC NEWS, Erişim:

Amerika- Avrupa Ayrımı

Huntington, Amerika ile Avrupa'nın (Batı) felsefi/ilahiyatla ilgili temelleri arasındaki farka dikkatimizi çekiyor. Batı bir bölünmüşlük örneğidir. Bunun temelinde ise, Birleşik Devletler ile Avrupa arasındaki "güç" ve "kültürel" bölünme bulunmaktadır. Avrupa ile Amerika bir çok önemli noktayı paylaşmakla beraber, birincinin dünyevi, ikincinin ise dindar bir ülke olmalarında yatmaktadır. Amerikalıların dindarlığı Tocqueville'den bu yana, her Avrupalıyı şaşırtmaktadır. Tocqueville'ye göre Aristokratik bir gelenekten yoksun olan Amerika demokrasisi, Avrupa'dan farklı olarak sosyal grupların omuzlarında bina edildiğini iddia etmektedir. Ona göre Amerikan demokrasisinin ana dinamiklerinin, hatta ana dayanaklarının başında dini gruplar gelmektedir (Çaha 2003, 15).

Huntington, Avrupalılar ile Amerikalılar arasındaki din ve kültür farkına vurgu yaparken aynı zamanda Avrupa ile ilişki içinde olacak "öteki" ülkelere de uyarıda bulunuyor. Mesela buna göre, Türkiye'nin Avrupa birliği sürecinin din ve kültür farkı yüzünden olumsuz sonuçlanacağını düşünebiliriz. Böyle bir iddia da her zaman yüksek sesle tartışılmaktadır.

İddia edildiği gibi Amerika dünyanın tek dindar ülkesi midir? Huntington'a göre bu sorunun cevabı, evettir. Amerika'yı, Amerika yapan kültür ve inançtır. Onun iddiasına göre Amerika, "hala dünyanın en dindar insanları arasındadır".

O şöyle devam ediyor: "

"Bu durum sanayileşmiş toplumlar arasında oldukça enderdir. Din ve Milliyetçilik küresel bir temel üzerinde birlikte hareket ediyorlar. Daha dindar olan insanlar aynı zamanda daha milliyetçi oluyorlar. Amerikalılar genellikle tanrıya ve ülkelerine derinden bağlıdırlar ve Avrupalıların bu ikisiyle daha zayıf bir ilişkisi var gibi görünüyor.

Ayrıca Birleşik Devletlerdeki kurucu din ayrılıkçı Protestanlığı ve bu Amerika kültüründe derin bir ahlaki gelenek yarattı. Biz olayları Avrupalılardan daha fazla iyi ve kötü açısından tanımlama eğilimindeyiz ve bu eğilim son Amerikan yönetiminde kesinlikle zirveye ulaştı" (Huntington 2004, 17).

Dindarlık ölçütünün, Amerika'yı bir çok batı ülkesinden ayırdığı doğrudur. Ancak bu dindarlık insanları kategorize eden bir dindarlıktır. Amerikayı sevenler ile sevmeyenler: Araplar içinde Suudiler Amerika'nın istediği iyi dindarlardır. Amerikanizm'in dışında kalanlar ise "kötü

<http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/1/hi/world/america..>
07.10. 2005.

Demokrat cephede Al Gore, İlahiyat Fakültesinde nasıl bir yıl geçirdiğini ve yaşamın amacına ilişkin en önemli soruların nasıl yanıt aradığını, yaratıcıyla ilişkimizi... anlattı. ve zor bir kararlar hep karşı karşıya kaldığında "İsa ne yapardı?" diye sorardı (Huntington 2004b, 354).

Müslümanlardır.”⁵ Dini söylem kullanılarak, “iyi ve kötü” ayrımı bu açıdan önemlidir. Sanayileşmenin dinin etkin gücünü zayıflattığı pratikte bir olgudur. Ancak din-milliyetçilik ilişkisinde dinin milliyetçiliğe öncelenmesi dikkat çekicidir. Milliyetçiliğin, dini duyguları ve dindarlığı harekete geçirdiğini ileri sürersek, stratejik anlamda dini hareketlerin mi milliyetçiliği harekete geçirdiğini, yoksa milliyetçi duyguların mı geleneğin temel unsurlarını tetiklediğini sorabiliriz. Daha dindar insanlar, daha fazla milliyetçi oluyorsa, daha milliyetçi insanların da daha fazla dindar olmaları kaçınılmaz olacaktır.

İkinci olarak Huntington Protestanlığa vurgu yapmaktadır. Amerika'nın “resmi mezhebinin adı ne olursa olsun, kesinlikle Protestanlıktır,” (2004b, 98) diyor Huntington.

Protestanlık

Amerika ve batı ayrımı açısından bakarsak, din (Hıristiyanlık) konusunda bu dünyanın bir bütün oluşturmadığını görmekteyiz. Batı, Thomas Aquinas'ın akılcı ilahiyatının serüveninin ürünüdür. Farklılık, dinin ilahiyatla ilgili yorumlayış biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu durum tüm ilahiyatlar için mümkün bir sonuçtur. Diğer bir ifadeyle Hıristiyanlık bir bütün değildir. Ortodoks ve Katolik çatışmadan sessizce kendine pay çıkaran Protestanlık dikkat çekiyor. Mesela doğu Hıristiyanlığı, batı, yani Aquinas Hıristiyanlık kadar dikkat çekici değildir. Avrupa'nın dışında kalan, Ortadoğu'da, Etiyopya'da Hıristiyanlar oldukça küçük ve önemsiz gruplardır (Lewis 2005, erişim).

Bu ayrımında Protestanlık, diğer Hıristiyan mezhepleri arasında daha yaratıcı ve daha fazla ilahi kitap vurguludur. Protestanlık, reformasyon hareketinin mirasıdır. Huntington da Protestan hareketin köklerinin reforma dayanan bir miras olduğunu vurguladıktan sonra, “20. yüzyılın sonunda hala ayakta ve sağlıklı” (2004b, 90) olduğu iddiasında bulunuyor.

Din Amerika kimliğini merkezi öğelerinden biridir. Başta da ifade ettiğimiz gibi, Amerika büyük ölçüde dini nedenlerle kurulmuştu ve yaklaşık dört yüzyıldır Amerika'nın evrimi dinsel hareketlerle biçimlendi. Bütün göstergeler Amerikalıların diğer endüstrileşmiş ülkelerin halklarından çok daha dindar olduğuna işaret ediyor. Beyaz, siyah ve Hispanik Amerikalıların ezici çoğunluğu Hıristiyanlardan oluşuyor. Ükelere gösterilen bağlılıkların, anlaşmaların ve halklar arasındaki düşmanlıkların, tüm kıtalara, kültürle ve özellikle de dinle biçimlendiği bir dünyada, Amerikalılar ulusal kimliklerine, kültür ve din alanındaki ulusal hedeflerine yeniden kavuşabilir” (2004b, 19-20). Ancak bu Hıristiyan gelenek, Kilisenin istediği ya da tarihin bizlere

---

⁵ Nitekim Gazeteci Mahmud Mandani'nin *İyi Müslüman Kötü Müslüman Amerika, Soğuk Savaş ve Terörün Kökenleri*, 1001 Kitap, İstanbul 2005, isimli çalışması bu konuda örnek bir eserdir.

öğrettiği Hıristiyanlık değildir. Protestanlığın temel ilkelerinin başında, ibadet ve vaazların yorumlarla değil, kutsal kitaptan çıkarılabileceği fikri gelir. Reform, dinin tarih sahnesinden yavaş yavaş çekilmesi, Weber'in de ifadesiyle, "kilise otoritesinin yaşam üzerinden tümüyle kaldırılması olmayıp var olan biçimin farklı bir anlamda değiştirilmesidir" (Weber 1997, 33).

Protestan hareket, özellikle Luther ve Calvin'in görüşleri doğrultusunda (her biri kendi yolunda hareket etse de), geleneksel ilahiyatı sorgularken, Tanrı'nın Birlik ve Aşkına, vahyin önemine, vahye bir cevap olan imana, vahyi ihtiva eden Kutsal kitabın otoritesine ve ahlaki davranışların yüksek ölçülerine fazlaca vurgu yapmaktadır.

Protestanlık dünyada en iyiyi bulma ve daha fazla dünyaya hakim olma anlayışının temsilidir. Katoliklik ise, "daha sakin, daha az kazanma güdüsü ile donatılmıştır" (Weber 1997, 36). Bu dini kabul, Amerika'nın sosyal ve politik hayatında da belirleyicidir. Daha fazla çalışma ve daha fazla kazanma. Tüm bunlar gerçekleşirken, Tanrı'nın buyruklarına daha fazla gönül verme. Bu durum, Amerikalıların her şeye rağmen daha fazla Hıristiyan oldukları anlamına gelir mi? Huntington bu soruya çok kısa cevap veriyor: "Amerikalılar tarih boyunca olduğu gibi, bugün de Hıristiyan bir halktır" (2004b, 101). Bu son cümle çoğulcu bir çağın reddidir. Ona göre Hıristiyan kimliği Amerika'da iki düzeyde sorgulanmıştır:

"Birincisi, ülkedeki Hıristiyanlık dışındaki dinlerin artışı nedeniyle Amerika'nın bu kimliği yitirmekte olduğu ve buna bağlı olarak, Amerika'nın sadece çok mezhepli değil, aynı zamanda çok dinli bir halk haline geldiği öne sürülüyor. İkincisi, Amerikalıların dinsel kimliklerini yitirirken laik, ateist...Bu önermelerin her ikisi de gerçekten uzaktır" (2004b, 99).

Avrupa'da Dini Hayat

Din insanın var olduğu her yerde varlığını, etkisi azalmış olsa da, sürdürmektedir. Laiklik konusunda Avrupa'da en fazla dikkat çeken Fransa örneğidir. Fransız Laikliğinin esas noktaları, Jean Baוברat'a göre şu ilkelere dayanmaktadır:

1- Devlet, kiliseleri (dinleri) "kabul etmeksizin" tanımaktadır. Onların felsefi ve ruhani değerleri üzerine bir yargıda bulunmaksızın sivil toplumda varlıklarını kabul etmektedir.

2- Diğer inançlara göre agnostisizmin hukuki eşitliği tanınmıştır. Devlet her fert için mensup olduğu veya bağlandığı toplumun dine inanmama imkanını vererek garanti altına almaktadır.

3- Devletin farklı dinlere yaptığı yardım, dolaylıdır. Bu yardım iki şekilde ortaya çıkar. Birincisi diğer derneklerde olduğu gibi dini derneklere vergi indirimi, ikincisi, dini, felsefi ve diğer derneklere sosyal aktiviteleri yerine getirdiklerinden dolayı ayrılan yardım.

4- Dini bir mezhebin kamu eğitiminde yeri yoktur.

5- Din ve vicdan özgürlüğü tamamen tanınmıştır....Hiç kimse toplumun tümü için ayrıcalıklı bir ahlak savcısı rolünü oynayamaz.

Fransız laikliğinin en önemli hukuki dayanağı devletle kilisenin birbirinden ayrılması ile ilgili kanun ve bundan doğan hukuktur. Bu hukuk vicdan hürriyetini sağlamakta ve dinlerin serbestçe yaşanmasını garanti etmektedir (Bauberot 2003, 99, 105-106).

İsviçreli Protestan ilahiyatçı Pierre-Luigi Dubied şöyle diyor:

“Hıristiyan olarak Avrupa'nın yeniden Hıristiyanlaşması görüşünün bugün kabul edileceğini düşünemiyorum... Batı'nın tarihi aynı zamanda Hıristiyanlık tarihinin bir engelidir” (Willaime 2003, 219).

Amerika için söylenebilecek en düzgün ifadeler yine Huntington tarafından kullanılmaktadır: “Amerika'nın resmi dini mezhep farkı gözetmeyen milli bir dindir ve söyleyiş biçimiyle, özellikle Hıristiyan değildir. Ancak kökleri, içeriği, düşünceleri ve tarzıyla bütünüyle Hıristiyan'dır. Amerikalıların paraların üzerinde inandıklarını dile getirdikleri Tanrı, Hıristiyanlıktaki Tanrıdır. Bununla birlikte, resmi dine ilişkin açıklamalar ve törenlerde yer almayan iki sözcük vardır: “*Jesus Christ.*” Amerikan ruhu tanrısız Protestanlığa, Amerika'nın resmi dini İsa'sız Hıristiyanlıktır” (Huntington 2004b, s. 106). Amerika kendini Avrupadan farklı olarak, milli bir dinin temsilcisi kabul etmektedir. Amerika'nın dini Hıristiyanlıktan farklı yeni bir Amerikan Hıristiyanlığıdır ve sömürgecidir. Tanrısı taraflıdır ve diğerlerini dışlamaktadır. Amerikan menfaatleri söz konusu olduğunda tüm etik değerlere rağmen pragmatik davranabilmektedir. Bu din, ideoloji elbiseli, Amerikanizmdir.

İbn Haldun'un asabiyet teorisi dikkate alınarak okununca Huntington'un bu felsefeyi nasıl Amerika'nın menfaatleri lehine dönüştürdüğü ve onu uygulamaya sokmak istediği dikkat çekicidir. Mesela bu durumun Amerikan resmi dininin tanımlanmasında nasıl kullanıldığını görmekteyiz. Bu tanımlama Amerika için dört temel öğeyi içine almaktadır.

Birincisi, Amerikan yönetim sisteminin dinsel bir temele dayandığına ilişkin önerme, resmi dinin merkezindedir. Üstün bir varlıktan söz eder. Anayasayı düzenleyenlerin, yaratmakta oldukları cumhuriyetçi yönetimin sadece din ve ahlak aşılanmış bir halk arasında varlığını sürdürebileceğine ilişkin görüşleri, sonraki Amerikalı kuşakların liderleri tarafından da savunulmuş ve yinelenmiştir...Tanrıyı reddetmek Amerikan toplum ve yönetiminin altında yatan temel ilkeye meydan okumaktır.

Resmi dinin ikinci temel öğesi, Amerikalıların Tanrı'nın “seçilmiş” ya da Lincoln'un deyimiyle “neredeyse seçilmiş” halkı, Amerika'nın da tanrı tarafından dünyaya iyilik etme misyonuyla “yeni İsrail” olduğuna ilişkin inançtır.

“Amerika'da din, karşıt seküler güçler arasında çeşitlilik ve dinamizm kazanarak yükselmeye devam etmektedir. Bu sebeple ortada bir tür

paradoks vardır. Yani kurumsallaşmış din bir taraftan güçlü görünüyor ve kiliseler toplumda hala etkinliklerine devam ediyor. Diğer taraftan ise dinin bu kadar etkili görüldüğü bir ülkede sayısız etik sorunlar var ve medya, iş dünyası, kamu okulları ve üniversiteler gibi güçlü kurumların çoğu dini etkilerden oldukça bağımsız bir biçim ve anlayış içinde işlevlerini sürdürüyor...gücü denetleyip farklı kesimler arasında paylaştıran Amerikan siyasal kültürü, dini grupların çoğunun belli ölçülerde siyasal etkinliğe ulaşmasına fırsat tanır, ancak bu hareketlerden hiç birinin tek başına mutlak üstünlük kurmasına izin vermez” (Fowler 2003, 67). Bu durum sadece Amerika'nın kendi içinde yaşadığı bir ayrımcı bir özellik değil, dini hayatı öne çıkaran tüm ülkelerin ortak sorunudur. Bir yanda dini ritüellere ve kurumlara büyük rakamlarla yapılan yatırımlar, diğer taraftan etik sorunlar aynı anda varlığını sürdürmektedir. Bu büyük olasılıkla insan doğasının dualist yapısının eylemde varlığını göstermesi olarak değerlendirilebilir, ya da dinin gerçek hayat unsuru olmaktan uzak politik bir araç olmasından kaynaklanabilir.

İngiliz Toplumbilimci Giddens buna farklı yaklaşmaktadır. Ona göre

“kilisenin dünyevileşmesi Birleşik Devletlerde çok güçlü bir durumda: Din büyük toplumlarda her zaman farklı bir işleve sahip oldu. Avrupa ve Birleşik Devletler arasındaki fark doğrudan dinle ilişkili değildir, bir politikleşmeyle, dini hakikatin politikleşmesiyle ilgilidir” (Cogito 2004, s. 17). Giddens'in din ve politikleşme ayrımı önemlidir. Amerika özellikle Türkiye'de “ılımlı İslam” dayatmasıyla Müslümanları bir politikleşme sürecine dahil etmek istemektedir. Türk milletinin tasavvufi hareketlere karşı sıcak yaklaşımı, Amerika'da ikamet eden Fethullah Gülen örneğiyle canlı tutularak İlimli İslam yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Ramazan ayının başladığı gün Washingtonpost gazetesinin Gülen'le ilgili haber yapması ilginçtir. Gazete yazısının başlığı, “*modern, mistik ramazan.*” Bu yazıda, Gülen'in sufizmden etkilendiği vurgusu dikkat çekici olmakla beraber, Washington civarında 20 bin Türk taraftarının varlığı bilgisi ise daha dikkat çekicidir.⁶ Akademik dünyada uluslar arası üne sahip Tarihçi Prof. Dr. Halil İnalçık, ılımlı İslam diye bir şeyin olamayacağını söyledikten sonra, “Batı Avrupa ve ABD bunu kasten karıştırıyor,”⁷ diyor. Amerikanizm temelli dinin küresel yayılması Amerika siyaseti açısından önemlidir. Huntington;

“dinin küresel tanınmasına önem verilmesi gerekiyor. Bu belki Batı Avrupa hariç her yerde gerçekleşiyor. Din ülkelerin ulusal kimliklerini tanımlaması yolunda, hükümetlerin yasa koyma çabasında giderek daha önemli bir rol oynuyor, komünal çatışmalar açısından da önemli bir unsur. Amerika'da şimdi yirmi ya da otuz yıl öncesine göre daha dindar ve buna dair bir çok kanıt var. Amerika geleneksel olarak benim 'büyük uyanış' olarak adlandırdığım şeyden geçmiştir; ilk 'büyük uyanış' 1730 ve 1740'larda başlıyor -Amerikan devrimi için yolu hazırlayan bir süreçtir; bu

⁶ Caryl Murphy, “*A Modern, Mystic Ramadan*,” Washingtonpost, Erişim: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/03/AR20051003016..> (07. 10. 2005).

⁷ Derya Sazak, Sohbet Odası, Milliyet Gazetesi, 24. 10. 2005, s. 17.

uyanışın şimdi yeni bir 'büyük uyanış'a rehberlik ettiğini düşünüyorum. Birleşik Devletlerde din politize ediliyor mu? Evet. Din fazlasıyla politize ediliyor. 2000 yılında Amerikan başkanlığı için yarışan her aday –Joe Lieberman hariç- İsa'ya inandığını beyan etmek zorunda kaldı. Bu Amerikan politikasında daha önce olmadı; demokrasi ve İslam'dan söz ediyorum,” (Cogito 2004, s. 18) diyor. Dinin fazlaca politize olmasıyla toplumların dindarlaşması aynı şey değildir. Özellikle İslam ve demokrasi özdeşleştirmesinde, ilişki kuramı gereği hata yapılmaktadır. İslam bir dindir ve vahy ürünüdür. Doğru cümle, Müslümanlar ile demokratik yönetim sorgulaması olmalıdır. İleri de bu noktaya tekrar döneceğim.

Giddens'e göre, “*çağımızın çatışması uygarlıklar arasında değil; çatışma kozmopolitlik ve köktendincilik arasındadır. Kozmopolitlik birinci batı anlamında, Batı'nın kalbinde yer alır; farklı kültürlerden insanların birbiriyle ilişkiye girmesini sağlayan, evrenselleşebilir ilkelerdir bunlar, bir arda yaşamaktır. Köktendincilik, sadece İslami, dini değildir aynı zamanda etnik ve Milliyetçidir de. Bana göre bir köktendinci, olanaklı tek bir yaşam tarzı olduğunu, herkesin bu yaşam tarzını kabul etmek zorunda olduğunu söyleyen kimsedir. Bütün kalbimle iddia ediyorum ki, Batı, bu anlamda hala Batıdır,”* (Cogito 2004, 18).

Giddens burada batı kavramını iki anlamda kullanıyor.

“Birinci anlamda Batı, anayasal-hukuki bir sisteme, bireysel haklara, keyfi olmayan yasa ilkesine, sivil özgürlüklere vb. işaret eder...Batı demokratik sisteminde doğan ilkeler dünyanın geri kalanına genellenebilir; bu ilkelerin dünyadaki bir çok topluma yayıldığını görebilirsiniz. İkinci batı, üzerinde bir çok tartışma yapılan bölünmelere odaklanır. İkinci Batı jeopolitik bir oluşumdur ve burada ciddi sorunlar vardır. Ben bunların son dönem olaylarla ilgili özgül sorunlardan çok soğuk savaştan kalan sorunlar olduğuna inanıyorum. Ama ilk iş olarak Avrupalıların uzlaşması gereken bir gerçek var; yeni tehditlerin doğasını kavrama zorunluluğudur bu” (Cogito 2004, s. 16-17).

Giddens'in “köktendinci” tanımlamasına etnik ve milliyetçiliği yerleştirilmesi, çok kültürlü bir Avrupa yaşamışlığının sonucudur. Tekrar edersem, batı da milliyetçilik, ırkçılık tarzında, üstün ırk anlayışı ile hareket etmiştir. Aslında köktendincilik tek bir hayat tarzı sunması bakımından batı ideolojisi için geçerli bir adlandırmadır. Batı ve ötekiler ayrımında, ancak batılı değerlerle, batıya benzeyen öteki olmakla, öteki ötekilikten kurtulamamaktadır. Birinci batı ile ikinci batı ayrımı bu köktendinci etiketini daha fazla hak etmektedir. İnsan hakları, özgürlükle batı ile sınırlı ve batının yaratımı değildir. İnsan hakları ve özgürlükleri batı ile özdeşleştirmek, her bir varlığını kendinde varlığını inkar ederek, tektipçi bir yaratıma gitmektedir.

Huntington *Biz Kimiz?* kitabının önsözünde çalışmasının tezleri üzerinde durmaktadır. Bunları üç başlık altında ele almaktadır. Birincisi, Amerikalıların ulusal kimliklerine verdikleri önemin, tarih boyunca bir değişim sergilediği tezidir. Bu değişimin son noktası 11 Eylül saldırılarıyla farklı bir boyuta ulaşmıştır. Milli kimlik bu saldırılarla tekrar canlılık

kazanmıştır. Bu sonuca göre “Amerikalılar, tehdit altında olduklarını hissettikleri sürece, ulusal kimlik” duygusu yükselirken, “tehdit azaldıkça başka kimlikler tekrar üstünlük” arayışına girmektedirler. Öncelikle korku ile dini duygular arasında bir ilişkinin nesneleştirilmesi felsefeden toplumbilime bir çok disiplinin ilgi alanı içinde yer almaktadır. Durkheim, Freud ve Kierkegaard bunun en canlı örnekleridir. İkinci olarak Huntington, toplumları bir arada tutabilmenin bir yolunun dışarıdan gelebilecek saldırılarla uyanık tutulabileceği tezini savunmaktadır. Böyle bir yaklaşım, insanlık tarihinde yeni değildir.

Milliyetçilik, bir kimlik tanımlamasıdır. Kendilerini Türk hisseden ve Türk gibi yaşamayı ilke edinen (güzel ahlak ve adaleti ilke edinmek), kültürel temelleri bu ilkelere göre temellendirilmiş bir yaşam tarzına katılmaktır. Milliyetçilik, “her çağ ve çeşitli kavimlerde başka başkadır” (İbn Haldun, I/374). Bunu tek ve mutlakçı bir olgu diye algılamak, Giddens’in “köktendinci” tanımlamasına girer. Bu her dönemde yeniden tanımlamaya ve uygulamaya açık bir kabuldür. İbn Haldun’da “üstün gelmek” ya da “galebe çalmak,” asabiyet ve bir düşünce etrafında toplanarak onu tahakkuk azim ve kalpleri birbirine ülfet ettirmekle olur. Kalpler ise ancak insanların Tanrı’nın dinini yaymak ve hakim kılmak hususunda birbirine yardımlaşmaları ile telif edilebilir” (I/402).

İkincisi, “Amerikalılar yüzyıllar boyu kimliklerinin içeriğini, değişen ölçülerde ırk, etnik köken, ideoloji ve kültür çerçevesinde tanımladıkları” tezidir. Huntington’un temel vurgusu da bu noktaya yapılmaktadır. “İngiliz dili, Hıristiyanlık, dini bağlılık.” Huntington’un amacı, protestan dünya görüşü doğrultusunda insanın “yeryüzünde cenneti kurabileceği” inancıdır. Bunu da Amerikalılar gerçekleştirecektir, yani “tepedeki şehir” yeryüzünde kurulacaktır (Huntington 2004c, 1).

Üçüncüsü, Anglo-Protestan kültürün 300 yıldır Amerikan kimliğinin merkezinde yer aldığı olgusudur. Bu kültüre karşı bazı tepkiler gelişmiştir. Buna karşı da Amerikan kimliği değişik yönlerde gelişim göstermiştir.

1-Sadece “Amerikan Ruhı”nın ilkelerine gösterilen ortak bağlılıkla birleşmiş, tarihsel ve kültürel anlamda özünü yitirmiş bir Amerika.

2-İspanyolca ve İngilizce olmak üzere iki dile, Anglo-Protestan ve Latin-Amerikan olmak üzere iki kültüre sahip iki kola ayrılmış bir Amerika;

3-Irk ve etnik kökenle tanımlanan ve beyaz ve Avrupalı olmayanları dışlayan ve/veya ikinci sınıf gören ayrımcı Amerika;

4-Tarihsel Anglo-Protestan kimliğini, dinsel bağlılıklarını ve değerlerini yeniden onaylayan ve kendisine düşman bir dünyanın karşı koymalarından güç alan yeniden canlanmış bir Amerika. Tüm bu özellikleri tek bir cümlede ifade etmek de mümkündür. Bu yüzden sayılan tüm bu özelliklerin ya da diğer olasılıkların birleşimi, Amerika’nın gündemini oluşturmaktadır (s. xv-xvi).

Huntington'a göre 60'lardan sonra Amerika'nın Anglo-Protestan kültürü ve politik özgürlük ve demokrasi 'ruhu,' dört farklı meydan okumayla karşı karşıya kaldı.

1-Sovyetler Birliği'nin çözülmesi Amerika'nın güvenliğine yönelik başlıca ve belirgin tehdidi ortadan kaldırdı ve böylelikle ulusal kimliğe verilen önemi diğer kimliklere, alt ya da çoklu kimliklere göre azaltmış oldu. Tarihsel deneyimler ve sosyolojik incelemeler, dışarıda "ötekinin" var olmaması durumunda, bir toplumda bütünlük ve odak gruplarının sarsılacağını gösteriyor.

2-Çokkültürlülük ve çeşitlilik ideolojileri Amerikan kimliğinin, öz kültürün ve "Amerikan Ruhunu" geriye kalan temel öğelerin meşruluğunu erozyona uğrattı. Başkan Clinton, Amerika'nın "baskın bir Avrupa kültürü olmaksızın da gerçekten yaşayabileceğini kanıtlamak için" üçüncü bir "büyük devrime" gereksinimi olduğunu söyleyerek bu meydan okumadan apaçık söz etmişti.

3-Amerikanın 1960'larda başlayan üçüncü büyük göç dalgası, buraya daha önceki dalgaların getirdiği gibi Avrupalıları değil, özellikle Latin Amerikalılarla Asyalıları getirdi. Bu insanların geldikleri ülkelerin kültür ve değerleri çoğunlukla Amerika'dakilerden önemli ölçüde farklıdır.

4-Göçmenlerin çoğunluğa yakın bir bölümünün İngilizce olmayan ve tek bir dili konuştuğu Amerikan tarihinde daha önce hiç görülmemişti. İspanyolca konuşan baskın oluşunun yarattığı etkiler diğer birçok faktörle güçleniyor. Geldikleri ülkenin yakınlığı; sayılarının çokluğu; göç akınını önemli ölçüde azaltılmasının ya da bütünüyle durdurulmasının olanaksızlığı; coğrafi yoğunlukları; ülkelerindeki, devlet politikalarının, göçü ve göçmenlerin Amerikan toplumunda ve politikasında etkili olmasını desteklemesi; birçok Amerikalı elitin çokkültürlülük, çeşitlilik, iki dilde eğitim ve pozitif ayrımcılığa destek vermesi; Amerikan iş dünyasının İspanyolca kullanmaya ve İspanyolca konuşan elemanlar çalıştırması; resmi işaretler, form, rapor ve ofislerde ...İspanyolca'nın da kullanılması (s. 17-18).

İbn Haldun her devletin sonunda yıkılacağını söylemişti. Gelecekte Amerika nerede duracak? Gelecekteki Amerikan kimliğine ilişkin en az dört olasılıktan söz edilmektedir.

1- Amerika öz kültürünü yitirerek çokkültürlü bir yapıya bürünebilir. Ancak Amerikalılar yine de "Amerikan Ruhunu" ilklerine bağlılıklarını koruyabilirler; bu bağlılık ulusal bütünlük ve kimlik açısından gerekli olan ideolojik ve politik temeli sağlayacaktır.

2- 1965 yılından sonra gerçekleşen büyük Hispanik göçü, Amerika'yı dil (İngilizce ve İspanyolca) ve kültür (Anglo (İngiliz) ve Hispanik) açısından giderek iki kola ayrılabilir...Amerika kültür

ve dil bütünlüğünü yitirip Kanada, İsviçre ya da Belçika gibi iki dilli, iki kültürlü bir topluma dönüşebilir.

3- “Yerli Beyaz Amerikalıların başka güçler tarafından harekete geçirilebilir.

4- “Farklı ırk ve etnik kökenlerden gelen tüm Amerikalılar öz kültürlerini yeniden güçlendirme girişiminde bulunabilir. Bu da dinsel azınlığı kapsamına alan, Anglo-Protestan değerlere bağlı, Avrupalı kültür mirasını koruyan ve “Amerikan Ruhü” ilkelerini benimsemiş son derece dindar ve öncelikle Hıristiyan bir ülke olan Amerika’ya yeniden bağlılık gösterilmesi anlamına gelecektir” (19-20).

Amerika gelecek endişesini spiral bir dönüşümle aşmaya çalışmaktadır. Bu Amerika’nın başladığı, yani Amerikanizmi oluşturan ilkelere dönmesi demektir. Bu ise hem dinin, hem de milli duyguların pragmatik kavrayış doğrultusunda kullanılmasıdır. Bunun günümüz dünyasındaki kabulü ise, Amerika’nın dışında her varlığın bir araç olarak kullanılabilmesi ve yapılan her şeyin meşru olabileceği anlamına gelmektedir. Buna göre din ve milliyetçilik şayet Amerika’nın felsefesine uygun ise bir değer ve anlama sahiptir, yoksa yaşama ve varlığını sürdürme hakkına sahip değildir.

Çok Kültürlülük ve Milliyetçilik

Huntington’un iddiasının aksine Milliyetçilik duygu ve düşüncesinin çok kültürlülüğe karşı olduğunu savunamayız. Ülkemizde bazı akademisyenler “Türkiyelilik” kimliğini esas alarak toplumda alt ve üst kimlik ayırımına gitmektedirler. Mesela Prof. Dr. Baskın Oran’a göre “alt kimlik, bireyin doğduğu grubun kimliğidir, dolayısıyla objektif kimliğe ters düşer...Üst kimlik ise, devletin vatandaşına empoze ettiği kimliktir. Bu anlamda vatandaşlığa denk düşer” (Oran 2004, 18). Böyle bir ayırım hem düşünce olarak, hem de toplumbilim açısından yetersiz bir tanımlamadır. Öncelikle “devletin empoze ettiği” düşüncesi, despotik bir çağırıştır. Milli devletler açısından bu empoze kavramı rasyonel olmadığı gibi, topluluk gerçekleri açısından da tutarlı değildir. *Benedict Anderson*’ın dile getirdiği gibi, “Millet düşlenen bir topluluktur, ancak daha spesifik bir tanımla, anıları olan bir topluluktur; zihinlere kendine özgü bir tarihle kazanılan bir topluluktur; Millet kendi tarihsel belleğiyle tanımlanır” (2004b, s. 116). Bu bellekte, bayrak dini bir sembole karşılık gelmektedir. “Bayrak Hıristiyanların haçına eşdeğer dinsel bir sembole dönüştü. Büyük saygı görüyor, kutsanıyordu” (2004b, s. 127). Bu Smart’tan hareketle din ve milliyetçilik arasında kurduğumuz ilişkiyi doğrulamaktadır.

Anderson’un bu toplumbilimlik tespitinin tutarlı yönleri çoktur. Mesela tekrar alt ve üst kimlik tartışmasına dönersek, günümüz toplumbilimi bir devlet kuran toplumu, “dili, kültürü ve düşünce sistemiyle onu temsil

eden toplumu “standart toplum” veya “egemen toplum” olarak isimlendirmektedir” (Türkdoğan 2005, 54). Bu anlamda türk milliyetçileri toplumu alt ve üst kimlik ayırımına gitmeden, Türklüğü standart kültür olarak kabul eder. Amerikan ruhunu rahatsız eden çokkültürlülük, Türkiye için, Türklük standart kültür olarak kabul edildiği sürece bir zenginlik olacaktır. Ancak Amerika emperyalisttir. Türk milliyetçiliği ise tarihlik tecrübe olarak bu konuda bir zenginliğe sahiptir. Ancak unutulmaması gereken nokta şu olmalıdır. Çok kültürlülük sadece ve sadece imparatorluklarda anlamlı olabilir. Milli devletlerde “standart kimliğe” zarar vermediği sürece çok kültürlülük katkı yapan bir zenginlik olabilir.

Çok kültürlülük, mevcut zenginlik ve içinde bulunulan “standart topluma” katkı yapmak amacının dışına taşınırsa, yeni millet arayışlarına gider. çokkültürlülük hayatı zenginleştirme amacı dışında bir anlam arayışına yöneltildiğinde, artık milli devletle değil, Fukuyama’nın devlet inşasıyla karşılaşırız.

Amerika örneğinde bakılırsa, Milli kimliklerin ciddi bir tahribata uğradığı gerçektir. Dinin yaşadığı dışlanmışlık ve hafife alma, aynı şekilde Milli heyecanlar için de geçerli olmuştur. Huntington’a göre, 20. yüzyılın son dönemlerinde Milli kimliğin yaşadığı erozyonun dört temel göstergesi bulunuyordu:

- 1- Milli kimliğin altında yer alan ırk, etnik köken, cinsiyet ve diğer kimlikleri ulusal kimliğin üzerine yükselten özel çıkar çevreleri ve kimi elit kesimler arasında, çok kültürlülük ve çeşitlilik doktrinlerinin popülerlik kazanması.
- 2- Göçmenlerin her iki kimliklerini de koruma ve çifte vatandaşlık elde etme eğilimlerinin artmasına ek olarak, daha önce göçmenlerin asimilasyonunu destekleyen etkenlerin de zayıflamış ya da ortadan kalkmış olması.
- 3- İngilizce dışında tek bir dilin baskın olması... Amerika’nın iki dilli, iki kültürlü bir topluma dönüşmesi.
- 4- Amerika’nın önemli elit kesimleri arasında ulusallıktan uzaklaşma eğilimi ve bu kesimlerin kozmopolit ve çokuluslu bağlarıyla Amerikan halkının hala son derece ulusçu ve yurtsever olan değerleri arasında giderek büyüyen boşluk” (2004b, s. 137-38).

Huntington’a göre çok kültürlülüğü savunanlar, “Amerika’nın “Anglo-uyum” imajına meydan okudular...okulların çocuklara İngiliz dili ve Amerikan kültürünü öğretmeye öncelik vermeleri yerine, öğretmenlerin alt grupların kültürlerine öncelik tanıyarak, içlerinden birinin deyimleriyle “okulları otantik kültüre dayalı demokrat noktalara dönüştürmelerini” istiyorlardı (2004b, s. 173). Amerikanizm bu uygulamayı, kendi geleceği açısından yokoluş olarak görmektedir. “Alt grup kültürü,” kavramı Amerika’nın başlangıçtaki oluşumuna doğrudan katkı yapmayanları kastetmektedir. Amerika açısından “Çok kültürlülük, Amerikan eğitiminde Milli kültüre verilen önemin uzun süreli erozyonunun en üst noktaya çıkışını

temsil ediyordu... Bu değişim, “öğrencilerin ortak bir tarih ve ortak politik idealler kazandırmak için tasarlanmış olan savaşla ilgili öykülerin yavaş yavaş azalması” biçiminde kendini gösteriyordu” (2004b, s. 174). Bu son cümleler Türkiye açısından okunursa, demokratikleşme süreci adına geldiğimiz noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Ortak tarihi ve ortak bir kültüre sahip olmayan yığın kültürü, milli bir devletten ziyade, şayet olursa ve varlığını sürdürebilirse, farklı kimliklerden oluşan bir “devlet inşası” olacaktır.

Milli devlet açısından çok kültürlülük yeni çalışmaları gerekli kılmaktadır. Bu yönde bir çalışma yapılmaması, milleti oluşturan kültürün ve onun ürünü olan inanç sisteminin saldırıya uğraması kaçınılmaz olacaktır. Huntington’un cümleleriyle;

“Saldırı çok kültürlülük ve farklılık doktrinlerinin siyasal ve entelektüel çevrelerdeki yaygınlığı; ulusal kimliği aşan ırka, etnisiteye ve cinsiyete dayalı grup kimliklerinin ön plana çıkışı; ulus aşırı kültürel diasporaların etkisi..” (Huntington 2005, 126). Türkiye’de ermeni diasporasının etkin çıkışı ve demokratik bir hak olarak Türk tarihine hakaret edebilme ‘hakkı,’ çok kültürlülüğün ülkeleri götürebileceği noktayı görmek açısından dikkat çekici bir örnek olabilir. Çok kültürlülük hiçbir şekilde ermeni soykırımını saçmalığını gündemde tutmaya ve böyle bir anlayışı savunmaya götüremez.

Huntington çokuluslu görüş ve insanları üç kategoriye ayırmaktadır: Evrensel, ekonomik ve moralist. Evrensel yaklaşım, Amerika’nın ulusçuluğunu ve Amerika’nın ayrıcalıklı, benzersiz konumunu uç noktaya taşıyor. Bu görüş, Amerika’nın benzersiz bir ulus olduğu için değil, “evrensel ulus”a dönüştüğü için ayrıcalıklı olduğunu savunuyor. Ekonomik yaklaşım ulusal sınırları ortadan kaldıran, ulusal ekonomileri tek bir küresel ekonomide birleştiren ve ulusal yöntemlerin otorite ve işlevlerini erozyona uğratan insanüstü bir güç olarak ekonomik küreselleşmeye odaklanıyor. Moralist yaklaşım ise, yurtseverlik ve milliyetçiliği kötü güçler olarak kınıyor ve uluslar arası yasa, kurum, rejim ve normların ahlaki açıdan ulusal olanlardan daha üstün olduğuna inanıyor. Bu görüşe göre, insanlığa duyulan bağlılık, ulusa duyulan bağlılığı aşmalıdır. Bu görüş entelektüeller, akademisyenler ve gazeteciler arasında kabul görüyor. Ekonomik çerçevedeki uluslararası eğilimlerin kökleri burjuvaziye, moralist uluslar arası eğilimler ise aydınlar sınıfına dayanmaktadır.

2000 yılında Amerika merkezli en az 6 büyük şirketin başkanı ya da CEO’ları Amerikalı değildir...23 çokuluslu Amerikan şirketi ve kar gütmeyen kuruluşun üst düzey yöneticileriyle yaptığı röportajları özetleyen James Davidson Hunter ve Joshua Yates şu sonuca varıyor: “Kuşkusuz bu elitler kozmopolit; dünyayı geziyorlar ve sorumluluk alanları bütün dünya. Hatta kendilerini “dünya vatandaşı” olarak kabul ediyorlar. Onların küresel bir organizasyonda çalışan ABD yurttaşları olmaktan çok, Amerikan pasaportu taşıyan “dünya vatandaşları” olduklarına ilişkin sözlerini tekrar tekrar duyuyoruz...diğer ülkelerin “küreselleşen elitler”iyle birlikte, bu

Amerikalı üst düzey yöneticiler de ulusal kültürlerden ayrı “sosyokültürel bir hayal” içinde yaşıyor ve birbirleriyle İngilizce’nin sosyal bilimler versiyonu olan bir dilde iletişim kuruyorlar; Hunter ve Yates bunu “küresel dil” olarak adlandırıyor” (2004b, s. 266-67).

Çok kültürlülük, günümüz Amerikan çıkarlarına Amerika içinde yarar sağlamadığı ve Amerikanizmin yararına bir işlev görmediği için doğru değildir. İnsanlık tecrübesi olarak çok kültürlülük, bir insan hakkıdır ve yaşamlık değere sahiptir.

Amerika Düşmanını Kaybetti/Çöküşü Durdurmak İçin Yeni Arayışlar

Huntington hükmü vermiştir: düşman bellidir. Müslümanların yaşadığı coğrafya ve bu coğrafyayı tanımlayan değer kaynağı, yani İslam. Tarihi Lewis daha önce davranmıştır. Ona göre, “dünya çapında yaygınlığı, kalıcı canlılığı ve evrenselci amaçları bakımından Hristiyanlık ile karşılaştırılabilecek bir dini gelenek vardır ve o da İslam’dır” (Lewis 2002, 39). Huntington ise, “yakın tarih, gelecek yıllarda Amerika’nın Müslüman ülke ve gruplarla ve belki diğerleriyle de çeşitli askeri çatışmalar yaşayabileceğini ortaya koyuyor.” Huntington’un temel endişesi, bu iki güç arasında çıkacak savaş ya da savaşların Amerika’yı birleştirecek ya da bölecek olup-olmaması üzerinedir. Savaş toplumları bir araya getirir. Bu tarihlik tecrübe, en azından milli devletlerin kültürel bütünlüğü dönemlerinde kendini daha kolay kabul ettirir. Mesela Arthur Sten’in yaptığı ikna edici analize göre, “hem Amerika’nın hem de İngiltere’nin tarihsel deneyimleri savaşların yarattığı bütünlüşme ya da olumsuzluk derecesinin ve buna bağlı olarak Milli kimlik üzerinde oluşan etkinin, büyük oranda iki etkenle biçimlendiğini gösteriyor. 1) Düşmandan algılanan tehdit ne denli büyük olursa, ülkenin bütünlüğü de o denli büyük oluyor. 2) Savunmak için gerekli kaynaklar ne denli seferber edilirse, iç uyumsuzlukların baş gösterme olasılığı o denli artıyor” (Huntington 2004b, 361).

Soğuk savaşın sona ermesi Amerika’yı kuşatan dış şartları değiştirmiştir. Bu Huntington’a göre üç önemli sonuca yol açmıştır. Birincisi, “Sovyetler Birliği ve Kominizimin çöküşü Amerika’yı sadece düşmansız bırakmakla kalmadı, aynı zamanda tarihinde ilk kez, karşısında kendini tanımladığı “öteki”den de yoksun kıldı...20. yüzyılda, kominizim ve faşizmden başka demokrasiye meydan okuyan hiçbir laik ideoloji var olmadı.

İkincisi Amerika’da iş dünyasından, akademik çevrelerden, meslek gruplarından, medyadan, kar amacı gütmeyen oluşumlardan ve politikadan gelen elitler, yaygın uluslar arası faaliyet ve ilişkiler içinde yer aldıkça ulusal kimliğe daha az önem vermeye ve giderek kendilerini, ilgi alanlarını ve kimliklerini çokuluslu ve küresel kurum, iletişim ağı ve hedeflerle tanımlamaya başladı.

Üçüncüsü, ideoloji artık amaca hizmet etmekten uzaklaşınca, kültürün kimlik açısından taşıdığı önem artmış oldu. Çifte kimliğe, çifte

bağlılığa ve çifte vatandaşlığa sahip bireylerin artışı kolektif anlamda diasporaların da sayısını ve önemini artırdı” (2004b, s. 257-58).

Bu arayış bir düşman bulma arayışına dönüşmek zorundaydı. Charles Krauthammer, soğuk savaş sona erdiğinde, “ulusların düşmanlara gereksinimi var” yorumunu yapıyordu. “Birini yok ettiğinizde, diğerini bulurlar.” Amerika için ideal düşman ideolojik açıdan karşıt, ırksal ve kültürel açıdan farklı ve askeri açıdan Amerika’nın güvenliğine yönelik önemli bir tehdit oluşturacak kadar güçlü olmalıydı. 1990’lı yılların dış politika tartışmaları, büyük oranda, bu düşmanın kim olabileceğine odaklanıyordu” (2004b, s. 262). Bir çok spekülasyonu beraberinde getirmesine rağmen, 11 Eylül 2001 tarihinde Usame bin Ladin Amerika’nın arayışına son vermiş oldu. Huntington’un cümleleriyle söylersek, “New York ve Washington’a yapılan saldırıları Afganistan ve Irak savaşları izledi ve “terörizmle savaş”ın daha yaygınlaşması, militan İslam’ı Amerika’nın 21’nci yüzyıldaki ilk düşmanı kıldı” (2004b, s. 264). Huntington devam ediyor:

“11 Eylül ideoloji ve ideolojik çatışma açısından 20. yüzyılın sonunu ve insanların kendilerini öncelikle kültür ve dinle tanımladıkları yeni bir çağın başlangıcını çarpıcı bir şekilde simgeledi. Bugün ABD’nin gerçek ve potansiyel düşmanları, dinin yönlendirdiği Militan İslam ve ideolojik olmaktan bütünüyle uzak Çin Ulusçuluğudur” (s. 340). İslam’ın önüne iyi, kötü, radikal, militan, ılımlı, layt gibi sıfatlar ekleyenler, dünyada farklılığa ve çok sesliliğe değil, Hıristiyan fanatizminin emperyalist dünya görüşünün bir yansımasıdır. Maalesef Müslümanlar arasında yaşayan bir çok akil insan (!) da bilerek ya da bilmeyerek bu alanda hizmet etmektedirler. Bugün İslam üzerinde yapılan spekülasyonlar, demokrasi adına değil, Amerikanizm adına yapılmaktadır. İslam’ın önüne olumsuz her hangi bir sıfat eklemek, vahiy temelli bir dine en büyük hakaret olarak yorumlanmalıdır.

Bu tartışmanın nereye vardığını görmek için Atilla İlhan’ı aynen burada tekrarlayacağım: “..Washington’un, Bush Jr. ve takımın önemli isimlerinden bayan Condeleezza Rice Sovyetler dağıldığı sıralarda; “..ABD’nin çıkarlarının savunulması gündeme alınmıştır..” Bunun ne anlama geldiğini başka bir politikacı bayan, Diana L. Kniappers şöyle diyor:

“..Bugün bizi inanç –yani din- özgürlüğü lehinde, böyle harekete geçiren şey daha önce bizi kominizmle mücadeleye yöneltti şeydir. Bir insan toplumu, yalanlarla serpilip gelişemez; dinsizlikle ve Koministlikle, ancak yalanlar üretilir; bu yüzden uygarlığın güvencesi ancak inançla, yani, din özgürlüğüyle olur; zira inanç ve din özgürlüğü, bireylerin namuslu yetişmesini sağlar; namus erbabı olmazsa ticaret olmaz, ticaret olmazsa, uygarlık olmaz..” (İlhan 2004, s. 8).

Diane L. Kniappers, *ABD Din ve Demokrasi Enstitüsü’nün* Başkanı. Bu ekip içinde yer alan Paul Henze ise şunları ortak bir dille söylemektedir.

“..eski Sovyetlerde, Püriten Vahabi doktrinler, kirlenmeye ve materyalizm’e karşı, panzehir olarak yaygınlaştı. Said Nursi’nin öğrencileri

olan Nurcular, bilim, modern bilgi ve ciddi modern eğitimin, geleneksel olarak İslam'da olduğunu savunuyorlar. Türk aydınlarının Nakşibendiler konusundaki kaygıları yapaydır; Türkiye'nin doğusunda ve kasabalarında yaygın olan Nakşibendiler, eski Sovyetlerdeki bağımsız Türk cumhuriyetlerinde ortaya çıkan girişimci sınıflar için, doğal bir bağlantı noktası işlevini görmektedir..." (İlhan 2004, s. 8). Paul Henz'in yukarıdaki cümleleri, Amerika'nın nasıl bakması gerektiğinin "iyi niyetli" cümleleri olarak okunmaktadır. Cemaatleşmenin, cemiyetleşmeye dönüştüğü ve daha ileri düzeyde devletleşmeye geçtiği düşüncesi yukarıdaki cümlelerde satır aralarında gizlidir. Nitekim Graham Fuller de;

"...İslam'a bakmanın çeşitli yolları var, bence otomatik bir tehdit olarak kabul edilmesi yanlıştır. Son elli yılda, yapay olarak bastırılmasının bazı meşru nedenleri olabilir; ama artık Türkiye, bu konuda kendisiyle barışmalıdır. Geçmişteki radikal laiklik politikaları döneminde, İslam'ın hayatınızdan nasıl dışlanacağı, adeta bir saplantı haline gelmişti, bence bugün bu, daha az lazım olan bir reaksiyon...Geçmişte Türkiye Ortadoğu için bir modeldi, bugün de olmaya devam ediyor...hele demokrasi ile İslam'ı bir arada yaşatacak bir formül bulunursa, İran'a ve Arap dünyasına büyük öncülük yapmış olacaktır.." (Cumhuriyet 26 Şubat 1990).

Türkiye ciddi geleneksel değerleri canlı tutulmak yoluyla yeni bir role yönlendirildiği açıktır. "Din ile barıştırılma" önerisini, iyi Müslüman kategorisine giren cemaatleşmeyi daha canlı ve etkin kılmak olarak değerlendirmek mümkündür. Bu konuda İlhan, "...Türkiye çok etnik bir ülkedir ve bu gerçeği kabul etmelidir; bu gerçeğin kabulü, daha gürbüz, çekici ve başarılı bir Türk devletinin başlangıcını oluşturabilir; eğer Alevi kimliği tanınmazsa, Kürtlere ifade özgürlüğü verilmezse, çok ciddi bir kriz olabilir..." (İlhan 2004, s. 8) diyor.

Türkiye'nin İslam diniyle bir probleminin olduğunu iddia etmekle, siyasal endişeler adına farklı Müslüman yorumları dışlamayı bir kabul etmek doğru bir tercih değildir. "Demokrasi ile İslam'ı bir arada yaşatma" sorunu iddiası Türkiye için geçerli olamaz. İslam bir dindir. Bu anlamda Müslümanların demokrasi içinde yaşamaları daha doğru bir ifadedir. Fuller, bu düşünceyi başka bir yerde dile getirmektedir.

"Gerçekte asıl sorun İslam'ın demokrasiyle uyumlu olup olmadığı değil, Müslümanlar ile demokrasi arasındaki ilişkinin ne olduğudur. Tartıştığımız şey İslam'ın ne olduğu değil, Müslümanların ne istediğidir" (Fuller, 2004, 211). Yukarıdaki cümlelerle çelişir görünen bu değerlendirme, Amerikalı stratejistlerin Türkiye ile ilgili algılamalarını da açığa vurmaktadır. Mesela "Müslümanların ne istediği" önermesi, Amerika'nın Müslümanlar için ne istediği şeklinde okunmalıdır. Huntington, Türkiye'yi "tarihen en derin biçimde bölünük" (Huntington 1995, 34) bir ülke olarak tanımlıyor. Ona göre bölünük bir ülke, medeniyet kimliğini yeniden tanımlamak için 3 şartı yerine getirmelidir. "Birincisi, (o ülkenin) siyasi ve ekonomik seçkinleri bu hareket hususunda umumiyetle taraftar ve hevesli olmalıdır. İkincisi, kamuoyu (söz konusu) yeniden tanımlama konusunda muvafık davranmaya istekli olmalıdır. Üçüncüsü, alıcı konumda bulunan medeniyetteki hakim

gruplar “mühtediyi” benimsemeye istekli olmalıdır...Türkiye konusunda ilk ikisi, hatırı sayılır mertebede mevcuttur” (Huntington 1995, 35). Huntington bölünük ülke elitlerinin, ülkelerini Batının bir parçası yapmak konusundaki çabalarının da engellemeyle karşılaşacağını savunuyor (1995, 39). Türkiye’de AB’nin Türkiye’nin lehine olmayan talepleri ve ABD’nin çifte standardı karşısında oluşturulan ‘ulusal cepheyi’ (Milli cephe) olumsuzlayanların, yukarıdaki cümleleri dikkatle okumaları zorunludur. Bu bize, Türkiye için yazılan senaryo/ların, ileri sürmeye çalışılan teori ya da teorilerin kimler tarafından ve nasıl işlevlik hale getirildiğini görmemize yardımcı olacak güçtedir.

Huntington İslam’a bakışını netleştiriyor. “Kimi Amerikalılar köktenci Müslüman grupları ya da daha genel anlamda politik İslam’ı düşman olarak görmektedir. ..ABD’nin terörizmi destekleyenler listesindeki 7 devletten beşi Müslüman. Müslüman devlet ve örgütler birçok Amerikalının yakın bir dost olarak gördüğü İsrail’i tehdit ediyor” (2004b, s. 263). Temelde Batı hem Batılı (Medeni) hem de modern olduğu için (Huntington 1995, 40), Bu yüzden “batı ile İslam arasında devam eden askeri etkileşimin zeval bulma ihtimali pek yoktur” Huntington 1995, 23).

Huntington’un düşman arama ve bulma süreci fazla sürmediğini yukarıda söylemiştik. Ancak onun ortaya attığı “medeniyetler çatışması” tezi, aynı isimli makaleden 3 yıl önce tarihçi Bernard Lewis’in “The Roots of Muslim Rage” isimli makalesinde geçmektedir. (bkz. The Atlantic Monthly, September 1990, Volume 266, No. 3;s. 47 – 60).

Lewis bu makalede sert bir mücadelenin yaşanacağı kehanetinde bulunuyor (Lewis 2002, 55). Lewis’e göre Müslümanlar “eski bir rakipleri”dir (55). Müslümanlardaki “daha derinde bulunan öfke harekete geçtiğinde” (54) vurgusu, Müslümanları özünde şiddet barındıran bir dinin temsilcileri olarak etiketlemektedir. Tamamen ideolojik önyargılara dayalı bu iddialar, Amerika’nın genelde Müslümanlara bakışının olumsuz olduğunun açık örnekleridir. Bu düşünceyi besleyen arka plana göre, “İslam, ne teoride ne de uygulamada, başka inançlardan ve farklı ibadet şekilleri uygulayanlara tam eşitlik vermeye asla hazır olmadı” (52).

Lewis, “medeniyetler çatışması” kavramını popüler anlamın dışında kullandığını şöyle yazmaktadır. Ona göre insanlık tarihinde yer alan bir çok medeniyet var olmuştur. Bu medeniyetler çokluğunu iki ayrı başlık altında sınıflandırabiliriz. Birinci başlık, yerel, bölgesel ve etnik grup temelli medeniyetler. İkinci sırada ise, din temelli, Hıristiyan ve İslam medeniyeti şeklinde. Buradan hareketle Lewis İslam kelimesini de iki ayrı anlamda kullanmaktadır. Birincisi, Hıristiyanlık gibi bir din olarak İslam; yani bir inanç ve ibadet sistemine sahip olma anlamında. İkinci anlamda ise İslam, Hıristiyan coğrafyasının karşılığı bir anlama sahiptir. Burada medeniyet din tarafından tanımlanmakta ve biçimlenmektedir. Bu sınıflandırmaya göre İslam bir dinin adı olmasının yanı sıra, bir medeniyetin de ismidir. Ona göre din temelli bu iki medeniyet, Hıristiyanlık ve İslam, 14. yüzyıldan buyana devam edip gelen bir çatışmayı yaşamaktadır. Bu iki medeniyeti çatışmaya

iten, farklılıklar değil, benzerlikleridir. Bir Hıristiyan'ın söylediği dini bir önermeyi, bir Müslüman çok kolay anlayabilmektedir. “sen kafirsın ve cehennemde yanacaksın” denildiğinde her iki dini mensubu da ne kastedildiğini anlayabilir. Aynı şey, bir Budist ile diyalogda ortaya çıkmaz. Lewis'e göre “bu neyin yanlış gittiği hakkında söylememiz gereken zorunlu bir giriştir.” Ve son olarak şu soruya tek cümlede cevap arıyor. “Bizden niçin nefret ediyorlar?” ona göre cevap çok kolaydır.

“zenginlik, güç ve başarılı olamayan insanlar tarafından seilmeyi ummak mümkün değildir.” Kısaca bu cümle, zengin ve güçlü batı ile fakir ve cahil (!) doğu arasında çizilen resmin özlü özetidir. İleri ve gelişmiş olanlar, geri olanlar tarafından her zaman düşman ilan edilirler. Ölçütleri belirleyen kaçınılmaz olarak batı ve onun hakim değerleridir. Bu tam bir köktendinci tasavvurdur. Huntington da medeniyeti, “hem dil, tarih, din, adetler, müesseseler gibi ortak objektif unsurlar vasıtasıyla, hem de insanların subjektif olarak kendilerini teşhis etmeleri suretiyle tarif edilmesini” (Huntington 1995, 15) doğru bulmaktadır. Bu da onun, Lewis'i medeniyet tanımlaması konusunda tekrarlaması demektir.

Huntington problemi fazlaca yerelleştirerek basitleştiriyor. Ona göre, Müslümanların ABD'ye duyduğu düşmanlık, bir noktaya kadar Amerika'nın İsrail'e verdiği destekle ilişkilidir. Daha derin kökler ise Amerika'nın gücü karşısında hissedilen korkuya, zenginliği karşısında hissedilen kıskançlığa (Lewis'in temel argümanı), Amerikan baskı ve sömürüsü olarak algılanan durumun yarattığı hırsla ve İslam kültürünün antitezi olarak, laik ve dinsel, Amerikan kültürüne yönelik düşmanlığa uzanmaktadır... Müslümanlar giderek Amerika'yı daha fazla düşman olarak görüyor. Eğer bu, Amerikalıların önüne geçemeyeceği bir yazgıysa tek seçenekleri bu durumu kabullenmek ve onunla başa çıkmak için gerekli önlemleri almak (Huntington 2004b, s.360). “Gerekli önlemi almak” bir tehdit içermekle beraber, aynı zamanda ‘siz de savaş baltalarınızı çıkarın’ çağrısıdır.

Amerika kendi içinde hem çok kültürlülükten, hem de İslam gibi “rakip bir güçten” kurtulmanın yolunun “Arap ya da Güney Asyalı vurgulamasını yapmadan Amerikan temelli bir İslam mesajı vererek izolasyon gel gidinden kurtulmak” olduğunu önermektedir (Marayati 2005, A15).

Sonuç ve değerlendirme

Huntington, Biz Kimiz? sorusuyla, kendi sahip oldukları değerleri tanımlarken, öteki toplumlardan ayrıldıkları noktaları da göstermeye çalışmaktadır. Bu farklılığın temelinde, “ırk, etnik yapı, kültür ve ideoloji yer almaktadır. İdeolojiden kastedilen ise, inançtır. Tarih bilinci, gelenek, kültür, kahramanlıklar, yenilgiler, zaferler “mistik hafızanın ahenk” içinde olmalarını sağlar (Huntington 2004c, 4). Genel anlamda ideoloji, öteki olarak tanımlanan Sovyet dünyası iken, günümüzde onun yerini İslam ve bu dine doğal bir yapı içinde inananlar almıştır. İslam ve ona inananlar terör ile özdeşleştirilerek, bu dinin yaşam hakkı bir insan hakkı ve doğal bir istek

olmaktan çıkarılmış, Amerika'nın tanımladığı şekilde, yani ılımlı ya da mutedil İslam olarak kabul edilmesi istenmiştir. Diğer tarafta ise politik ya da fundemantal İslam yer almaktadır. Bu teolojik dille, iyi Müslüman ve kötü Müslüman ayırımını gündeme getirmiştir. Buna göre dini yaşamak, insanların kendi kültürlerinde buldukları özgür bir karakter gelişimini vurgulayan dini değil, Amerikanın cemaat merkezli dayattığı yeni ve tamamen din olmayan ideolojik bir yapıyı zorla kabul etmek anlamına gelmektedir.

Türkiye ve özellikle Türk Milliyetçileri, Huntington'un bu masum açıklamaları karşısında kendi gerçeklerinin bir dökümünü çıkarmak zorundadırlar. Türk ve İslam'ın özdeş kullanıldığı bir coğrafyada yeni dini söylemler adı altında, cemaatleşmeyi körükleyen ve bu tür hareketleri din olarak kabul ettirmeye yönelik çabalar, Türk milliyetçilerinin kabul edemeyeceği tarihlik bir tecrübedir. İbn Haldun'dan hareketle söylemek gerekirse, Huntington'un "dindarlık ve Milliyetçilik" arasında doğrudan kurduğu ilişki tarihlik gerçekçi bir tecrübedir ve bu tecrübe Türk insanı için olgululuktur. Bu olgu, Amerikalı stratejistlerin oluşturduğu ve sınırlarını belirlediği modern ya da ılımlı din değil, Türk'ün tarihlik tecrübesinde yaşadığı kendine özgü bir olgudur. Din milli duyguları canlı ve işlevlik hale getirirken, milliyetçilik de kültürün bir unsuru olarak dini canlı ve dinamik tutar.

Türk milliyetçileri, Huntington'un emperyalist ve dışlayıcı milliyetçilik tasavvurunun aksine, kuşatıcı ve çoğulcu dünya gerçekliğine uygun tezlerle insanlık tarihinde yerini almaya çalışmalıdır. Milliyetçilik, milleti başka milletlerden ayıran bir kimlik (huyiyet) verme ve uygulama gayretidir. Kimlik verme ve uygulamada tarih belirleyici bir rol oynamaktadır. Geçmiş ve hal'in kozal ilişkisi dikkate alınınca Türk milliyetçiliği, başka kültürlere kapalı ve 'düşmanca' bir tavır değil, özgüveni tam ve başka kültürlere açık bir hayat felsefesine sahiptir. Bu da onun insan hakları ve başka kültürlerin kendini başkasının yok saymadan ifade etmesine izin vermesi anlamına gelmektedir. Türk milliyetçiliği çok kültürlü bir dünya yapısını tanrılık bir olgu olarak görür ve insanlık tecrübesi olarak, bir insan hakkı ve yaşamlık değere sahip olduğunu uygulamada kabul eder. Türk milliyetçisi inandığı dinin doğal vurgusu olarak farklı kütllüleri, insanlığın bir zenginliği ve hayatın güçlü ve yaşanır kılınması için gerekli bir ilahi yapı olarak inanır. Kültürel farklılık hayatı zenginleştirirken, bireyin içlik dönüşümüne de katkı yapar ve evren içinde insanların birbiriyle "alışverişini" anlamlı kılar.

İbn Haldun'un asabiye teorisi bu noktada Türk Milliyetçilerine bir çıkış sağlayabilecek güç ve tutarlılıktadır. Milliyetçilik dışı kapalı, insanlık değerlerini tek bir çizgiden ibaret göremez. Çünkü Türk milliyetçilik anlayışının temelinde, "yaratılanı severiz Yaratandan ötürü" ilkesi yer almaktadır. Kendi ırkına, kendi komşusuna, kendi ailesine saygı duyan ve onları seven bir birey-toplum, tüm insanlık adına bir şanstır. Türk milliyetçilerinin inandığı dini değer, 'insanlığı tek bir Tanrının' yarattığı bilgisine dayanır. Bu anlamda Milliyetçilik, insanlık için en yüce değerdir. Buradan bakılırsa, dinin milli duyguları istismar etmesi de, milliyetçiliğin

dini duyguları sömürmesi de mümkün olmaz. Bu anlamda dış sermayenin etkin gücünün varlığını ve ötekinin kültürel hayat felsefesini yok saymak, Türk milliyetçi felsefesinde yer almaz. Çünkü nerede olursa olsun insan, yapan bir varlıktır. Türk Milliyetçiliğinin özü, kendi kimliğini tanımlamasından ve bu kimliğe duyulan öz güvenden hareket eder ve yapan bir varlık olarak kendi coğrafyasında hayata yaşanabilir bir felsefe sunabilecek gücü temsil eder. Amerika Birleşik Devletlerinin (Amerikanizm) dini dünya görüşündeki Tanrı, adaletin yeryüzündeki temsilcisi ve uygulayıcısı olamayacağı gibi, milliyetçilik anlayışı da insanlığa yaratıcının yaratıkları olarak bakan bütüncül insani duygu ve eylem biçimini sergileyemeyecektir. Emperyalizmin özünde her şeyi istismar etme felsefesi yatmaktadır; bu her şeyin içine tanrı, din, insani bir duygu olarak milliyetçilik ve tüm insani erdemler girer. Emperyalizm, küreselleşme adı altında başka kültürleri yok ederken, bu kültürlerin insanlığa sunduğu değerleri de yok etmekte ve insani olan her şeyi kendi dar kalıpları içinde tanımladığı tek biçimli bir dünyaya hapsedmektedir. Bu amacın gerçekleşmesi için, dini ve milli duyguların istismarı bir anlam içermemektedir. Din ve milliyetçilik bir arada bulunur ve tüm insanlık için ortak bir değerdir. Doğasıyla oynanmadığı ve yanlış yönlendirmediği sürece din ve milliyetçilik, insan kaynaklı ve evrensel insan haklarının en etkin koruyucularıdır. İnsan doğası ve dünyadaki doğal düzen buna göre düzenlenmiştir. Teolojik dille bu bir “sünnetullahtır” ve insanlığın uzun soluklu en büyük tecrübelerinden ikisidir.

Kaynaklar:

Adrian Hastings, 1997, *The Construction of Nationhood: Entity, Religion and Nationalism*, New York, Cambridge University Press .

Barbour, Ian, 2003, *Religion In the Age of Science*, Erişim: http://www.religion-online.org/cgi-bin/research.dll/showchapter?chapter_id=2063 (05.02. 2003)

-----, 2004, *Bilim ve Din Çatışma- Ayrışma, Uzlaşma*, (çev. Nebi Mehdi, Mübarzi Camal), İnsan Yay., İstanbul 2004, s. 43).

Bauberot, Jean 2003, “*Fransa: Laik Cumhuriyet*,” Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik, Haz. Jean Bauberot (çev. Fazlı Arabacı), Da Yayıncılık, İstanbul.

Çaha, Ömer, 2003, “*Amerikan Modeli: İnanç ile Özgürlüğün Buluşması*,” Liberal Düşünce, Yıl: 8, Sayı: 31-32, Bahar-Yaz 2003, s. 15-44.

Fuller, Graham 2004, *Siyasal İslam'ın Geleceği* (Çev. Mustafa Acar), Timaş, İstanbul.

Hicks, Douglas A., 2003, *Religion and the Workplace, Pluralism, Spirituality, Leadership*, Cambridge; Cambridge University. Press.

Huntington, Samuel, 1995, “*Medeniyetler Çatışması mı?*” Medeniyetler Çatışması içinde, der. Murat Yılmaz, Vadi Yay., Ankara.

Huntington, Samuel -Antony Giddens 2004, “İki Batı,” Cogito, Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 40, Yaz , s. 16-19.

-----, 2004b, *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*, (Çev. Aytül Özer), CSA Global Yayın Ajansı.

-----, 2004c, “Credal Passions,” Foreign Affairs, September/ October 2004; Erişim: www.foreignaffairs.org/20040901faresponse83515/samuel-p-huntington-alan-w..06.10. 2005.

-----, 2005 “İspanik Meydan Okuma,” Çok Kültürlülük ve Türkiyelilik İçinde, Ed. Prof. Dr. Çağatay Özdemir, Tek Ağaç Yay., Ankara.

İbn Haldun, *Mukaddime I*, (çev. Zakir Kadiri Ugan), MEB, İstanbul.

İlhan, Atilla 2004, “...Dillerin Altındaki Bakla...” Cumhuriyet Gazetesi, 24. 12. 2004, s. 8.

Lewis, Berdrand 2005, “What Went Wrong? Western Impact and M. Eastern Response,” Erişim: <http://www.carneigecouncil.org/> printerfriendly media.php/prmID/131?PHPSESSID=6 (07.09.2005)

-----, 2002, “Müslüman Öfkenin Kökenleri,” çev. Ayşegül Yelçe, Cogito, sayı: 30, s. 38-56.

Marayati, Salam, 2005, “America’s Muslim Ghettos,” Washington Post, Monday, August 15, A 15).

Oran, Baskın 2004, *Türkiye’de Azınlıklar*, Tesev Yay.

Robert B. Fowler, Alan D. Hertzke, Laura L. Olson, “Modern Amerikan Toplumunda Din ve Siyasal Kültür,” Liberal Düşünce, Yıl: 8, Sayı: 31-32, Bahar-Yaz 2003, s. 15-44.

Smart, Ninian, 1987, *Religion and the Western Mind*, State University of New York Pres, Albany.

Türkdogan, Orhan 2005, “Son Azınlıklar Raporu Üzerine,” Çok Kültürlülük ve Türkiyelilik İçinde, ed. Çağatay Özdemir, Tek Ağaç Yay, Ankara.

Weber, Max 1997, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev. Zeynep Aruoba), Hil Yay., İstanbul.